

**HARC A „GREGORIANI HIDRA” ELLEN
A Pécsi Egyházi Zene-egyesület története (1900-1904)**

1. Bevezetés

Dulánszky Nándor (1829-1896) pécsi püspök (1877-1896) a ceciliánus egyházzenei reformmozgalom elveinek megfelelően a gregorián énekeket és a XVI. századi mesterek tisztán vokális kompozícióit tartotta méltónak a szertartások szolgálatára, szemben a XIX. században általánosan elfogadott és Pécsen is közmegegyezés tárgyát képező zenekar-kíséretes, klasszikus egyházzenevel. Regensburgi látogatása megerősítette benne a szándékot, hogy székesegyházában a liturgikus cselekményekhez a meggyőződése szerinti tökéletes egyházzenét rendelje, és ennek feltételeit megteremtse. E feltételek közül a legfontosabb a Székesegyházi Énekiskola volt, amelynek fiúénekesei alkották az átalakított dómkórus szoprán és alt szólamait. A fiúénekesek 1889 virágvasárnapjától a Székesegyház felszenteléséig csak alkalmasszerűen végeztek liturgikus szolgálatot, ezután viszont minden vásár- és ünnepnapon énekeltek Glatt Ignác (1855-1918) karnagy vezetésével.

A helyi sajtó munkatársai nem kímélték az Énekiskolát. 1891 májusában, egy vasárnapi nagymise² után a következő sorok jelentek meg a Pécsi Figyelő kritikusának tollából:³ *„A székesegyházi gyermekkar Mitterer egy gregoriáni miséjét énekelte, nem nagy épülésére az ájtatoskodóknak. A pécsi közönségnek, melynek hallóérzékét, izlését elkényeztette az eddigi kitűnő székesegyházi zene és ének, sehogy sem akar tetszeni e primitív gyermekrikácsolás, mely az ájtatosságot nemcsak hogy nem emeli, hanem még ellenszenvet, kellemetlen érzést kelt a hallgatóban. Bármilyen kitűnő s ügybuzgó szakértő legyen az énekkar vezetője, az éneknek ez az erőszakolt iránya téves, fejletlen, s nem tartjuk indokoltnak, hogy az ének- és zeneművészet mai fejlettsége mellett a hallgatók füleit a lomtárból előszedett százados kezdetlegességekkel kinezdük.”*

1891. június 22-én szentelték fel Dulánszky püspök életének főművét, az újjávarázsolt Pécsi Székesegyházat. A több részből álló, hosszú szertartáson „[...] [Dulánszky] Aztán a csendes misébe kezdett, mialatt a Gregorián-énekkar zsoltárokat zengett, ezúttal elég türelemmel.”⁴ A kissé rideg tudósítást szövegezte a Pécs című lap, amely kiemeli, hogy az eseményen részt vett Glatt mestere, Franz Xav. Haberl regensburgi professzor is, *„a ki a legnagyobb elragadtatással nyilatkozott a hallott egyházi énekről, mint a melynek előadása mi kívánni valót sem hagyott hátra”*. A cikkíró szerint Haberl dicsérete *„mindenesetre*

¹ Onhausz Miklós (1982) történész, a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasa. A tanulmány az MMA 2022-2025. évi Művészeti Ösztöndíjprogramjának támogatásával készült.

² A Székesegyház felszentelése előtt a püspöki misék, valamint a káptalani misék és karimák helye a Lyceum templom volt.

³ Pécsi Figyelő, 1891. május 20. (XIX. 40.) 2-3.

⁴ Pécsi Figyelő, 1891. június 24. (XIX. 50.) 5.

érdekes variatioja az »elégé türethető« fogalmának.”⁵ Nem kellett sokáig várni a Pécsi Figyelő válaszára, amely e sorokkal zárul: „[...] Azt is tekintetbe vehette volna laptársunk, hogy ő, mint ezen zeneirány terjesztője nem is nyilatkozhatott volna másképp, mint dicsérettel az énekről, mert az illem legprimitívabb szabályait is megsértette volna, mint a kar dirigensének vendége. Mi nem voltunk részünkről elragadtatva de nem volt a hallgatóság sem. Sőt ha Haberl a „Pécs” szerint úgy nyilatkozott, hogy az ének mi kívánni valót sem hagyott hátra, ehhez teljes mértékben hozzájárulunk, mert csakugyan mihelyt elhangzott, bizony senki sem kívánta újra hallani. Nem volt abban semmi hangszínezés, előadási kellem, de volt az egész karnak 1-2 hanggal esése az ének folyamán, benne volt az alt hang sértő distonálása, benne volt a soprannak a magasabb hangokban kétségbeesett erőlködése. Evvel azt hisszük kellőleg megokoltuk az „elég türethető” kifejezésben tett, s úgy látszik bizonyos helyen érzékeny szívekre találó állításunkat. A ki azonban ezen éneket elragadónak találta, az csak gyönyörködjék benne továbbra is; részünkről kísérje jó kívánságunk, hogy sohase halljon más zenét, mint ily jót és szépet.”⁶

Az idézett források jól illusztrálják a Székesegyház megújult zenei életével kapcsolatos indulatokat, és azt is joggal feltételezhetjük, hogy a fiatal énekkar produkciója messze nem volt hibátlan. A pécsi zenei reform megítélésében még az egyházi körök sem voltak egységesek: a régi, teatrális stílushoz szokott kanonokok lekicsinyelték a Székesegyházba bevezetett zenei stílust, amelyet a köznyelv egyenesen glattizmusnak gúnyolt.⁷ A kezdet nehézségeit méltányoló, és a reformeszmék iránt elkötelezett Dulánszky püspök gyakran meglátogatta az intézetet, néha meghallgatta a próbákat is, s tartotta a lelket az igazgatóban. „Sohase busuljon – mondotta – ezek az öregek lassan kihalnak s jön egy újabb generatio, amelyik több fogékonysággal bír a komoly egyházi zenéhez s eljön az idő, amikor a káptalan büszke lesz a székesegyházi énekkarra.”⁸

Dulánszky püspök döntése csak a Székesegyházra vonatkozott. A dóm felszentelése utáni években is adtak elő Pécssett szertartás keretében hangszerkíséretes miséket. A Dischka Győző igazgatása alatt álló reálgimnázium tanévnyitó szentmiséjén minden évben az uralkodó közízlésnek megfelelő művek hangzottak el.⁹ De ezek mellett is szép számú példát találunk a hangszeres egyházzene gyakorlására. 1893 májusában a Lyceum templomban „műkedvelőkből álló” ének- és zenekar Hölzl Esz-dúr miséjét adta elő a vasárnapi szentmisén, egyúttal a magyarországi tűzkárosultak javára gyűjtöttek.¹⁰ 1896-ban a Pécsi Dalárda a millennium ünneplése alkalmából a Lyceum templomban énekelte Seyler C-dúr miséjét, Führer Te Deum-át és Hoffer Király-himnuszát.¹¹ Ugyanebben az évben az

⁵ Pécs, 1891. június 27. (X. 34.) 3.

⁶ Pécsi Figyelő, 1891. július 04. (XIX. 53.) 3-4.

⁷ Katolikus Egyházi Zeneközlöny, 1912. március (XIX. 3.) 37-38.

⁸ Lajos Gyula: A pécsi székesegyházi énekiskola története. Kézirat. Pécs, 1938. (a további hivatkozásokban: LAJOS 1938.) 15.

⁹ Pécsi Figyelő, 1891. szeptember 05. (XIX. 71.) 3.: Seyler, Mozart és Rotter; Pécsi Figyelő, 1892. szeptember 07. (XX. 72.) 2.: Horák és Rotter; Pécsi Figyelő, 1898. szeptember 04. (XXVI. 201.) 4.: Führer, Eckhardt és Lickl; Pécsi Figyelő, 1899. szeptember 12. (XXVII. 207.) 5.: Hahn, Eckhardt és Rotter; etc.

¹⁰ Pécsi Figyelő, 1893. május 10. (XXI. 37.) 3.

¹¹ Pécsi Figyelő, 1896. május 12. (XXIV. 109.) 3.

irgalmas rendi templomban Horák D-dúr miséje hangzott el.¹² A főreáliskola kórusa nem csak a Veni Sanctékon csillogtatta tudását: 1897-ben például a pécsi Eckhardt Antal ünnepi miséjét mutatták be az irgalmasok templomában.¹³ Mindezek csak kiragadott példák, tehát a hangszerkíséretes zeneművek rajongóinak bőséges alkalmuk volt az ízlésüknek megfelelő egyházi zenét hallgatni Pécsen. Fontos tudni, hogy a „zenésmisék” előadásában minden alkalommal részt vettek a székesegyházi énekesek is, Eckhardt ünnepi miséjének előadásában a tízfős együttesből hatan: Hoffer Károly, Niedermayer János, Derlik Fülöp, Müller Antal, Taky Gyula és Simacsek Alajos. A közreműködő zenekaroknak legtöbbször tagja volt Zoller Nándor csellista, a Székesegyház basszistája is. A szólóbetétes misékről szóló beszámolókból legtöbbször Hoffer Károly, Fektér Ferenc, Taky Gyula és Müller Antal nevével találkozunk. Néhány egészen nagyszabású produkció is létrejött ezekben az években Pécsen. 1897-ben Verdi Requiemjének előadására számos neves zenei szakember között Haberl professzor is bejelentette érkezését.¹⁴ 1899-ben az egy évvel korábban elhunyt Erzsébet királynéira emlékezve Mozart Requiemje hangzott el, a híradások Fektér és Müller szólóit emelték ki.¹⁵ Czigliányi Béla ítélőtáblai bírósági elnök a Verdi-requiem sikere után szorgalmazta, hogy legyen állandó nagy vegyeskar a városban.¹⁶

2. Új püspök a Pécsi Egyházmegye élén

Dulánszky Nándor halála után csaknem két évig állt az egyházmegye főpásztor nélkül, mire I. Ferenc József 1897. október 28-án kinevezte Hetey Sámuel (1843-1903) a Pécsi Egyházmegye püspökévé.¹⁷ A pápai megerősítést követően 1898. január 2-án szentelték püspökké Budapesten, székfoglalására és beiktatására január 27-én került sor. Hetey kinevezésekor esztergomi kanonok és primási irodaigazgató volt.¹⁸ A püspök a számára kiszabott rövid idő alatt vitathatatlanul jelentős munkát végzett, személyiségének megítélése azonban korántsem ilyen egyértelmű.¹⁹ Legendás szigorát, nehéz természetét, a beosztottjai fölötti teljes kontrollt első életrajzírója, Komócsy István sem vitatja. Az Énekiskola történetében alakja mint negatív szereplő tűnik fel, aki Dulánszky zenei reformját ugyan nem törölte el, de az Énekiskola nem volt szívügye, az intézetet semmilyen különös kegyben nem részesítette.

¹² Pécsi Figyelő, 1896. május 10. (XXIV. 108.) 2.

¹³ Pécsi Figyelő, 1897. október 03. (XXV. 226.) 3.

¹⁴ Pécsi Figyelő, 1897. február 14. (XXV. 36.) 2-3. Nem tudjuk, Haberl végül eljött-e.

¹⁵ Pécsi Napló, 1899. november 04. (VIII. 252.) 5., Pécsi Figyelő 1899. november 16. (XXVII. 262.) 3.

¹⁶ Pécsi Figyelő, 1897. máj. 6. (XXV. 103.) 3.

¹⁷ Életről lásd: Komócsy István: Heteyi Hetey Sámuel pécsi megyés püspök 1845-1903. Pécs, 1903. és Kovács Zoltán: Hetey Sámuel pécsi püspök (1897-1903). In: Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József (szerk.): Egyházi arcélek a Pécsi Egyházmegyéből. Egyháztörténeti tanulmányok V. Pécs, 2009. 109-154. (a további hivatkozásokban: KOVÁCS 2009)

¹⁸ KOVÁCS 2009. 111-112.

¹⁹ Számos adalékkal szolgál HU-MNL-BaML-XV.63.XXII.106. Németh Béla jegyzetei (1890-1904). Hetey Sámuel pongyolában. (a további hivatkozásokban: NÉMETH). A pikírt címet viselő írás valóban erősen elfogult, tudatos negligálását azonban – KOVÁCS 2009 meglátásával ellentétben – az objektív kép kialakítása érdekében nem tartom célszerűnek.

Hetyey püspök, aki már érkezésekor nagy tájékozottságot mutatott az egyházmegye ügyeiben,²⁰ mindenről tudni akart, így az Énekiskola működéséről is részletes jelentést kért a Káptalantól.²¹ A Káptalan Walter Antal kanonok, énekiskolai prodirektor beszámolóját nyújtotta be a püspöknek, amelyben Walter hosszasan taglalja az Énekiskola felállításának szükségességét, történetének főbb eseményeit, belső szervezetét és gazdálkodását. Utóbbival kapcsolatban tájékoztatja a püspököt, hogy az Énekiskola fenntartása a Székesegyházi Uradalmat terheli, de hangsúlyozza, hogy a hangszerek vásárlása és gondozása, valamint a zenekar állandó és a segédzenészek eseti alkalmazása többbe került, mint az Énekiskola működtetése (leszámítva természetesen az első évek beruházásait). *„Hogy a székesegyház mindazonáltal ennek kárát nem látta, hogy az énekintézet céljának megfelel és hogy énekkarunk országos nevezetességre szert tett rövid 10 év alatt, azt külön constatalnom nem kell.”* – írja Walter.²² A jelentés alapossága ellenére Hetyey még ebben az évben Glatt Ignáctól is kérte az iskola bemutatását, különös figyelemmel az oktatási-nevelési és gazdálkodási kérdésekre. Glatt hatoldalas jelentést küldött püspökének.²³ A levél az ilyenkor szokásos fogadalmakkal és udvariassági formákkal zárul, említést érdemelnek azonban az alábbi sorok: *„legyen szabad Méltóságos Püspök Atyámat fiui bizodalommal arra kérnem, hogy ezen Magyarországon úttörő és még eddig egyedül álló énekiskolát atyai kegyeibe fogadni kegyeskedjék, hogy magas jóindulatának termékenyítő melegéből további fejlődéséhez tápot és ösztönzést meríthessen.”* Lajos Gyula Glatt idézett mondatát úgy kommentálta, hogy az igazgató *„Hetyey püspök atyai kegyeit valószínűleg azért kérte hangsúlyozottan, mert a magas jóindulat hiányát valahogyan megsejtette.”*²⁴ A jelentés után mindössze annyi történt, hogy Hetyey bekérte a számadási könyveket, de Glatt és az Énekiskola zavartalanul folytathatta munkáját.

Időközben több sajtóhír jelent meg a püspök és a Pécsi Dalárda barátságáról. A Dalárda már a beiktatás napján énekével köszöntötte Hetyeyt, aki fogadta is a kart, amely hamarosan tiszteletbeli tagjává választotta őt. A püspök jelentős pénzadománnyal hálálta meg a dalárda gesztusát. Az új főpásztor bevallottan kevésbé volt zeneértő, de elbűvölték az 1898-ban előadott Verdi-Requiem szólói (Hoffer, Taky, Schneiderné, Thallerné és Zelesny Sarolta), és nyíltan kifejezte Czigliányi Béla ítéletábla bírójánál érzett nagyrabecsülését a pécsi dalos élet felvirágoztatása ügyében végzett munkájáért.²⁵ A kapcsolatot tovább erősítette a Dalárda meglepetése, amikor 1899-ben váratlanul névnapi szerenáddal kedveskedtek a Püspökszentlászlón tartózkodó Hetyeynek. A főpap elérékenyülve invitálta be az őt köszöntő dalosokat, akik néhány egyházi mű után a Dalárda bőséges nótarepertoárjából merítettek, s késő estig élvezték a püspök vendégszeretétét.²⁶

²⁰ KOVÁCS 2009. 112.

²¹ PEL II.1.c.1.1898/154 (PEL I.1.a.1.1898/3313)

²² Közli LAJOS 1938. 23-26.

²³ PEL I.1.a.1.1899/3818

²⁴ LAJOS 1938. 29.

²⁵ Pécsi Napló, 1898. december 08. (VII. 282.) 4-5.

²⁶ Pécsi Napló, 1899. augusztus 27. (VIII. 195.) 5-6.

Szó nincs arról, hogy Dulánszky, vagy akár Walter Antal megvetette volna a világi muzsikát, ellenkezőleg. Dulánszky is tiszteletbeli tagja volt a Dalárdának, s annak idején 100 Ft-ot fizetett a Pécsi Dalárda útiköltségébe, hogy az énekesek eljussanak egy miskolci versenyre.²⁷ Walter pedig – bár a reformeszmék legszigorúbb védelmezője volt – a Pécsi Zenekedvelők Egyesületébe mint alapító tag lépett be jelentős adománnyal.²⁸ Ez az egyre bensőségebbé váló baráti viszony, együtt mulatás azonban már jelezte, hogy Hetey Sámuel számára nem a puritán egyházzene felvirágoztatása lesz a legfőbb célkitűzés.

Sokan – a klérus tagjai közül is – még mindig nem tudták megemésztetni a hangszerkíséretes misék Székesegyházból való kirekesztését.²⁹ Dulánszky püspök halála okot adott arra, hogy ez a jelentős tábor bízson a Székesegyházban megvalósult status quo megváltoztatásában, ám kezdetben csalódniuk kellett. A Pécsi Napló sajnálkozva írt arról, hogy az új megyéspüspök nem tervez változtatást a Székesegyház zenei életében.³⁰

3. Az OMCE-kongresszus és az azt követő sajtóvita az egyházzenéről

1899 szeptemberében az Országos Magyar Cecília Egyesület Pécsen tartotta harmadik nagygyűlését. A helyszín fő vonzereje természetesen az addigra megerősödő, figyelemre méltó repertoárral rendelkező Énekiskola és székesegyházi énekkar volt.³¹ A kétnapos rendezvényre 117 egyleti tag érkezett. Az Egyesület éves közgyűlését megnyitó Bogisich Mihály szerint: „*E város neve maga kész egyházzenei program, Parnasszus ez, melyre följutni, ott tanulni és lelkesedni szilárd törekvésünk. Ne szegje kedvünket a hideg közöny s a gunyos mosoly. Eszményi célunk megteremteni az egyházi zenét!*”³² A székesegyházi énekkart két nap alatt négyszer hallhatta a kongresszus közönsége. Két szentmiseszolgálat, egy délutáni vesperás és egy koncertszerű egyházzenei bemutató volt a „vizsgájuk” Magyarország vezető egyházzeneészei előtt.³³ Úgy tűnt, hogy Glatt Ignác és a székesegyházi

²⁷ Haksch Lajos: A negyvenéves Pécsi Dalárda története (1862-1902). Pécsi Dalárda, Pécs, 1902. 155, 255.

²⁸ HU-MNL-BaML-XIV.58.

²⁹ Így dr. Wurster József kanonoknak, későbbi nagyprépostnak is idegen maradt a gregorián és a Palestrina-stílus, s haláláig nem tudott belenyugodni a zenémisék megszüntetésébe. LAJOS 1938. 67.

³⁰ Pécsi Napló, 1899. szeptember 10. (VIII. 206.) 4. „*Nem mondanánk igazat, ha azt akarnók a világgal elhíttetni, hogy a pécsi ájtatos közönség megkedvelte már a még Dulánszky püspök által bevezetett gregoriánus éneket, mely valóságos csapás volt Pécs zenei életére. A pécsi vártemplom emberemlékezet óta arról volt nevezetes, hogy legszebb, legmegkapóbb templomi zenéje van. Igaz, hogy az néha-néha túlcsapongott és a szívet megkapó egyházi zenéből túlságosan világi, operaszerű zene lett, de a zenekedvelők még mindig siratják, hogy ezért kiküszöbölték a vártemplomból a modern egyházi zenét és Palaestrina zenéje vonult a pécsi vártemplomba. Azon remény, hogy az új püspök vissza fog térni a modern egyházi zene terére, nem teljesült, ellenkezőleg, fejleszteni óhajtja az egyszerűségében megkapó gregoriánus énekkart, így visszatérést nem várhatunk ezen tekintetben.*”

³¹ Katholikus Egyházi Zeneközlöny, 1899. szeptember (VI. 9.) 65-68.

³² Pécsi Közlöny, 1899. szeptember 26. (VII. 106.) 6., Pécsi Napló 1899. szeptember 27. (VIII. 220.) 4., és némi módosítással Pécsi Figyelő, 1899. szeptember 27. (XXVII. 220.) 3.

³³ Szeptember 26. A közgyűlést megelőző nagymisén: Palestrina: Missa „Papae Marcelli”, Quadflieg: In omnem terram, továbbá gregorián énekek (Veni creator, ill. Missa vot. de SS. Apostolis: Introitus, Graduale, Communio). A délutáni vesperáson: falsobordone zsoltárok. Szeptember 27. A Dulánszky püspökért celebrált gyászmisén: Schildknecht Requiem. Az egyházzenei előadáson: Witt: Oremus pro

kórus osztatlan sikert aratott. Még a reformmozgalommal szembenálló Pécsi Naplóban is pozitív kritika jelent meg az eseményről (bár a cikkíró főképp Mettenleiter, Haller, és Schütty modernebb hangzású műveit dicsérte),³⁴ a Pécsi Közlöny pedig így összegezte a hallottakat:³⁵ „A gregorián-kar remek énekszámai meggyőzhették a vendégeket a khoral és polifon vokál zenének értékéről a templomban. A mellett, hogy e darabok a kontrapunktum termékei, nagy azoknak a hatása is a hallgatóra. Nem csiklandozzák ugyan a fület, de ájtatosságra gerjesztik a vallásos szívet, amit cintányérral elérni bajos, pedig az egyházi zenének első és főcélja ez, nem a szórakoztatás. Habár az előadott énekszámok az ember idegeit nem teszik is próbára, a dallamalkotás minden szabályának mégis megfelelnek, dallamosak. Mindenik szólam melodikus, nemcsak a szoprán. Hogy nem könnyű e darabok előadása, az igaz, valamint az is tény, hogy a legnagyobb nehézsége a karmesternek van, kinek éber figyelemmel kell kísérnie az egyes hangokat, s azt, vajjon melyik viszi a motivumot, a főgondolatot, a mely körül a többiek fonódnak, mint a fa köré a folyondár. Teljes elismerés illeti a pécsi kar vezetőjét, úgy szintén a kart is. Precizen interpretálják Palestrinát, Quadflieget. Minden szólam tökéletes nyugodtsággal s biztonsággal énekel; a főgondolat mindig dominál. A szavakat értelmesen ejtik ki, akár csak beszéd közben. Mi persze tudjuk, hogy mindez a pécsi székesegyházi karnál megszokott, csak hogy a legtöbb karnál a főnti kellékek körül van épen a hiba. A korrekt előadás hatása meglátszott a kongresszus tagjain, kik közül akárhány mondta: Ezért érdemes volt oly messziről eljönni.” Walter Antal kanonok jelentésben számolt be az eseményről Hetey Sámuel püspöknek. Ebben többek között ezt írta:³⁶ „Legyen szabad szerényen megemlítenem, hogy egyházi zenénknek úgy nyilvános, mint privát magasztalása végre elhallgattatta sokaknak semmivel sem igazolható ócsárlását, kik eddig magánizlésüket elejébe tették az Egyház akaratának és óhajának, és mereven visszautasítottak minden felvilágosítást. Hála Istennek!”

A Katolikus Egyházi Zeneközlönyben megjelentetett énekoktatási módszer fogadtatása és a Cecília Egyesület pécsi kongresszusának sikere látszólag azt jelentette, hogy az Énekiskola ügye révbe ért. Ám a szeptemberi kongresszus ahelyett, hogy megerősítette volna a megelőző tíz év munkájának eredményeit, parázs viták kiindulópontja lett, amelyek után átmenetileg fölénybe kerültek a pécsi reformerek kritikussai.

Egy-egy epés, az elmúlt aranykorra nosztalgiával emlékező, s Glatt kórusát lekicsinylő megjegyzés szinte minden év sajtóanyagában fellelhető, de a Cecília Egyesület pécsi kongresszusa után kibontakozó élénk sajtóvita a közbeszéd tárgyává tette a Székesegyház zenei életét, amely nyomán társadalmi szervezkedés indult. A szikrát a katolikus jobboldal helyi lapjának, a Pécsi Közlönynek a nagygyűlésről írt tudósítása jelentette, amelyben a

Pontifice 4 v., Victimae paschali laudes (gregorián sequentia orgonakísérettel), Lassus: Confitebor tibi 4 v., Palestrina: Deus tu convertens 5 v., Mitterer: In monte oliveti 4 v., Mettenleiter: Vexilla regis 6 v., Haller: Ave Maria 4 v., Schütty: Domine salvum fac regem 8 v.

³⁴ Pécsi Napló, 1899. szeptember 28. (VIII. 221.) 2-3.

³⁵ Pécsi Közlöny, 1899. szeptember 28. (VII. 107.) 2.

³⁶ PEL I.1.a.1.1899/3624

Pécsi Napló szerint „gyöngédtelen módon” juttatták kifejezésre az ünnepi hangulatot.³⁷ Való igaz, a Pécsi Közlöny mérlegre tette a két zenei irányt, s talán sértette az instrumentális zenéért rajongók érzékenységét, midőn azt írta: „Elsők voltunk széles e hazában, kik meghonosítottuk a szigorúan szabályszerű egyházi éneket, kik kizártuk székesegyházunkból azt a muzsikát, mely talán jobban tetszik a laikusok érzékének, de imára hangolni, a lelket Istenéhez emelni nem képes; mely magára vonja a hallgatónak minden figyelmét, csak arra nem figyelmezteti, hogy szívé-t-lelkét az Égre, az Istenre irányítsa. A trombita pajzán hangja, a hegedűs s a dobpergés visszaviszi képzeletünket a világ zajába s hű örömei közé, ezért távolítottuk el arról a helyről, hol az örökkévalóságnak tiszta örömeire gondolni, vágyani s ennek elérésében munkálkodni kell!”³⁸ A közel két hónapig tartó polémia során a Pécsi Napló és a Pécsi Figyelő a hangszeres egyházi zenét pártoló polgárok éles hangú szócsove volt, az egyházzenei reform eredményeit a Pécsi Közlöny cikkírói védték, nem kevesebb vehemenciával. A cikkírók a hónapok során egészen elragadtatták magukat, a Pécsi Napló egyik munkatársa például eképpen: „Pécsnek 21655 katolikus hive közül a tíz ujjamon összeszámolom azok nagy seregét (!), akiknek a pécsi dóm kisbibornokainak gyötrődése tetszik, vagy ha keveset mondtam, hát alkuszom Lóthtal megfordított versenyben: ha 50, ha 100, ha 200, ha 300 stb. akad, akkor – kegyelmezzünk meg ennek a Sodoma-Gomorának, amit úgy hívnak a kiválasztott igazak, hogy: – Gregorianum. Ha tehát ez így van, pedig ki tagadja, hogy így van? – ütött az óra! Oly apró minoritásnak nem lehet joga propagandaszerűen octroyálni izlését a tizezrekre, kivált oly multat, értéket, eszményt tipró módon, hogy a nagyok szellemeinek megnyilatkozásait, akiket Isten ihletett meg, kicsinylőleg számüzni akarja ama szent csarnokokból, melyeket zsenijök fényével töltöttek el, ők maguk is katolikusok a javából, mert lelkeik legjavát hagyták örökül hitsorsosaiknak, minden időre! Nem lehet türni egy elenyésző kisebbség uralkodásvágyát az ájtatos hivek tömegei fölött, amelyeknek benső életét meggyanusítják.”³⁹

A Pécsi Napló és a Pécsi Figyelő egyaránt szorgalmazta „az instrumentális templomi zene megszervezését”,⁴⁰ amelyre nem is kellett sokáig várni. Dischka Győző főreáliskolai igazgató, Czigliányi Béla ítélőtáblai bíró, Reberics Imre polgári leányiskolai igazgató, a Dalárda alelnöke, Kiss József főreáliskolai tanár, Bitter Illés ciszterci szerzetes, gimnáziumi tanár, Eckhardt Antal tanítóképző-intézeti zenetanár és mások összegyűltek és elhatározták, hogy rendszeressé teszik az instrumentális templomi zene gyakorlását, jól látva, hogy azt a Székesegyházon kívül senki nem tiltja. Hangsúlyozták, hogy mozgalmuk nem a székesegyházi zenei gyakorlat ellen irányul.⁴¹ Határozataik egyike szerint „A dómban meghonosított vokál ének intézményének ellenséges érintése, vagy ezzel szemben való állásfoglalás ki van zárva.”⁴²

³⁷ Pécsi Közlöny, 1899. szeptember 26. (VII. 106.) 2-3, 6. szeptember 28. (VII. 107.) 1-2., Pécsi Napló, szeptember 30. (VIII. 223.) 4.

³⁸ Pécsi Közlöny, 1899. szeptember 26. (VII. 106.) 2.

³⁹ Pécsi Napló, 1899. október 04. (VIII. 226.) 1-2.

⁴⁰ Pécsi Napló, 1899. október 04. (VIII. 226.) 2., Pécsi Figyelő, 1899. október 21. (XXVII. 241.) 2-3.

⁴¹ Pécsi Napló, 1899. október 25. (VIII. 244.) 3-4.

⁴² Pécsi Figyelő, 1899. október 28. (XXVII. 247.) 5.

Október végén viszonylagos nyugvópontra juthatott volna a kérdés, ám ez nem történt meg. El kell ismerni, hogy a vita elmérgesedéséért elsősorban a Pécsi Közlöny cikkírói, ill. az újságban cikket elhelyező más szerzők – köztük Lajos Gyula (1877-1955), későbbi énekiskolai prefektus, majd igazgató – felelősek. „Az egyház tiszta zenéje olyan, mint Krisztus szava, „szellem és élet”. A husos füleknek érthetetlen és megfoghatatlan: akik pedig Isten szellemétől vezéreltetnek... megelevenednek tőle, mint virág a harmattól.”⁴³ Az ehhez hasonló felsőbbes és pökhendi frázisok méltán bőszítették fel a másik oldalt. Sajnos Lajos Gyula sem tudott higgadt, tárgyilagos cikket írni a témában.⁴⁴ Mindezek további válaszcsapásokat eredményeztek a másik oldalról,⁴⁵ s nem sokkal később egy budapesti ceciliás eseményről szóló rövid híradás már „A gregoriani hidra” címmel jelent meg a Pécsi Naplóban.⁴⁶ Rövid hallgatás után a Pécsi Közlöny 1899 szilveszterén a Győri Egyházmegye lapja, a Dunántúli Hírlap témában írt cikkét idézte,⁴⁷ amelyre írt – a pécsi székesegyházi kórust nyíltan becsmérő – válaszban a hangszeres zene pártolói már hivatkoznak a Cecília Egyesület katalógusára, amely egyházas szempontok alapján válogatva hangszerkíséretes műveket is ajánl.⁴⁸

A Dulánszky püspök által nagy áldozatok árán kialakított feltételek nemhogy egy kisvárosi templomban, de a legtöbb székesegyházban sem voltak biztosítva, így nyilvánvaló, hogy a reformelképzelések maximuma (különös tekintettel a nők teljes kizárására a templomi énekkarokból) általánosan nem volt elvárható, emellett a repertoár tekintetében a teljes szemléletváltáshoz is hosszú időre lett volna szükség. Ezt belátva a Cecília Egyesület kompromisszumként a hangszerkíséretes zeneművek között is igyekezett választóvonalat húzni, megjelölve az egyházi szolgálatra alkalmas darabokat. Számos kortárs zeneszerző írt a reformeszmék szándékát szem előtt tartva zenekaros műveket, többek között Mitterer, Stehle, Brosig, Filke, Zeller, Bonvin, Greith, Witt, Griesbacher, Meurer és Rheinberger.⁴⁹ Tisztán látszik, hogy csúsztatás a ceciliánus eszmény maradéktalan megvalósítására törekvő pécsi székesegyházi énekkar repertoárját szembeállítani a Cäcilien-Vereins-Catalog kompromisszumként felkínált tételeivel, a katalógus azonban a folytatásban állandó hivatkozási alappá vált.

⁴³ Pécsi Közlöny, 1899. október 26. (VII. 119.) 1.

⁴⁴ Pécsi Közlöny, 1899. november 05. (VII. 122.) 3-4.

⁴⁵ Pécsi Napló, 1899. október 27. (VIII. 246.) 2., 1899. november 09. (VIII. 256.) 2-3.

⁴⁶ Pécsi Napló, 1899. november 30. (VIII. 274.) 5.

⁴⁷ Pécsi Közlöny, 1899. december 31. (VII. 144.) 4.

⁴⁸ Pécsi Napló, 1900. január 09. (IX. 5.) 3-4.

⁴⁹ Joseph Otten: Musical Instruments in Church Services. In: Charles George Herbermann (edit.): The Catholic Encyclopedia: An International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline, and History of the Catholic Church. Vol. X. The Encyclopedia Press Inc., New York, 1911. 657-658.

Pécsett a hírlapi vita véget ért,⁵⁰ ezután főképp a zenésmisék körüli lelkesedés lelhető fel a sajtóanyagban, de a Katolikus Egyházi Zeneközlöny éles hangú cikkben bírálta a „hangszeresek harczát”.⁵¹

4. A hangszeres misék támogatóinak első sikerei

A zenésmisék rendezőbizottsága megalakulása után nyomban munkához látott, s december 8-án egy közel harminc fős kórus zenekarkísérettel előadta Brosig B-dúr miséjét, amelyről a Pécsi Figyelő „Az első zenés mise” címmel adott hírt.⁵² A kórusban három székesegyházi karénekes: Fektér, Derlik és Müller is részt vett. A hangszerkíséretes misék előtt beharangozó cikkek, az események után pedig hosszas zeneesztétikai méltatások jelentek meg a helyi sajtóban, amely eközben a „Gregorián-énekkar” rendszeres munkájáról látványosan nem vett tudomást.⁵³ E cikkek egyúttal kortesbeszédnek is voltak a zenésmisék mellett:

„Zenés mise lesz február 4-én, vasárnap délelőtt 11 órakor a liceumi templomban. Egy nálunk még ismeretlen fajtájú újdonsággal fog közönségünk megismerkedni: hangszeres gregorián-misével, amely úgy az előzetes próbákon, mint a szerdán megtartott első zenekari próbán a közreműködőket s az egybegyült hallgatóságot elragadtatással töltötte el. Eddig a vita a körül folyt: vokál, vagy instrumentál istentiszteleteknek adandó-e elsőség s tudjuk, hogy a vokalisták a dómbeli éneket állították föl olyan szent és csalhatatlan igazságnak, mely mellett a hangszeres misék ugyszólván vétekszamba mennek; de a mi közönségünk se kenetteljes argumentációkra, se kenetlen nyikorgásokra nem adott s megmaradt a maga istenadta érzéke mellett s örömmel tódult a zenés misékre a Lyceumba. Most azonban a rendezőség a dómbeliek saját arzenáljából hozta elő az öreg ágyut: Regensburgból, a dómisták egyedül üdvözítő Mekkájából szerezte be a vasárnapi misét, amely olyan instrumentális, hogy hangjai örök időkre kell, hogy elnémitsák az általuk hirdetett tant, amely izmos tévedésen alapszik, mert Regensburg, vagyis az „Általános Cecilia-egyesület”

⁵⁰ Pécsi Figyelő, 1900. január 10. (XXVIII. 6.) 4. szerint „a Pécsi Közlöny [...] most már számot vetve a bevégzett ténynyel, nem harcol a zenésmisék felélesztése ellen, [...]”.

⁵¹ „Alig hogy az egyházi zenekongresszus Pécsett befejezést nyert, bizonyos ellentüntetésképen olyan parázstűz keletkezett, mely a hangszeres zenével kívánt a székesegyházban uralkodó egyházi zene ellen harczba szállani. Nem akartuk akkor szóvá tenni e harczot, mert olyan oldalról hangzottak a vezényszók, a melynek harczú látogatója sohase szolt az Egyház védelmére. Ha az a műkedvelő közönség, a melyet föllármázni sikerült, finom műérzékű volna s valóban az egyházi zenéért való lelkesedés és nem a templomi élvezet és hű kedvtelés, hanem a komoly önképzés munkásai volnának: nem hagyják vala magukat megtéveszteni, hogy az Egyházért az Egyház ellen menjenek harczba. [...] Csak azt csodáljuk, hogy akadt egyházi előljáró, a ki ilyen viszonyok között megnyitotta a vállalkozásnak a templom ajtaját. Nem gratulálunk azon ájtatos közönséghez, mely ily csalogató hangok után indulva, tölti meg a templomot. Csodáljuk, hogy a helyzetet nem tudták fölérteni jelesb egyének, talán azért nem, mert a magasban könnyen megszédül a fő.” Katolikus Egyházi Zeneközlöny, 1900. április (VII. 4.) 25-26.

⁵² Pécsi Figyelő, 1899. december 07. (XXVII. 280.) 3. Hogy ez mennyire nem volt első, az a fentiekben kiderült.

⁵³ Egyes kiemelt időszakok (nagyhét, karácsonyi ünnepkör) programjai ugyan ezekben az években megjelentek, de ez csupán a megküldött címek közlése volt.

székhelye egyáltalán nem ismer vokál és instrumentál egyházi zene közt való rivalizálást, hanem csak azt követeli meg, hogy lithurgikus legyen, azaz támaszkodjék az egyházi szövegre, ennek mélységes és fenséges értelmére, aztán hirdesse az igét „sípbal, dobbal, trombitával”, hogy a lelkesedéstől kicsorduljon a hallgató könye. Ezt pedig ugyancsak derekasan megcselekszi Stehle I. G. E. mester az ő vasárnap előadandó Ünnepi miséjében („Missa solemnis”) Hol szárnyal ez a dómbeli szegény hangméretek fölött! Hát ilyen fönséget száműztek a mi dómunkból? Az a tömérdek szent, aki a művészet közvetlen erejével van a hívők szeme elé tárva e nagy templom világra szóló alkotásában, a vasárnapi „Sancus”-t kórusba zengné Stehle szellemével és mindnyájunk lelkével, akik az instrument istentiszteleteket oda visszaimádkozzuk!”⁵⁴

A zenémisék rendezőbizottsága az alábbi eseményeket szervezte meg. Mindegyik szertartás helyszíne a Lyceum templom volt.

1899. 12. 08. Brosig: Messe in B; Lickl: Ave Maria

1900. 02. 04. Stehle: Missa Solemnis; Lickl: Bone Deus

1900. 04. 22. Nick: Dritte Messe; Hölzl: Haec dies; Greith: Terra tremuit

1900. 06. 04. Zangl: Sct. Cassian's Messe; Horák: O Domina; Rotter: Salve Regina

Miközben a székesegyházi énekkar védelmében írók 1900 januárjától önként vagy felsőbb utasításra visszavonultak, ellenfeleik minden esemény kapcsán emlékeztették az olvasókat, hogy „A zenés-misék intézői és előadói ugyancsak buzgón ápolják a hívők ama lelki vágyát, hogy hangulatuk szerint emelkedjenek a valódi áhitat magaslatáig. [...] Az előadásról superlativusban kell beszélnünk: teljes biztosság minden nehézségen keresztül, mely főleg azokon a helyeken excellált, ahol tömör vokál részek tűntek elő, világosan bizonyítva, mily fenség rejlik női és férfi hangok egyesülésében, a még csak fejlődésben levő gyermekek hangjainak korlátoltságával szemben.”⁵⁵ Legalább részben a kiemelt sajtófigyelem folytán az első zenekaros misék látogatottsága nagyon magas volt, amit a Pécsi Figyelő nem mulasztott el drámai módon kiemelni, a szükséges következtetések levonását pedig az olvasókra bízta: „A templom minden ülőhelye el volt foglalva ájtatos közönséggel, elöl a hajóban ugyan lett volna még hely azoknak, akik már az ajtókból visszafordulni kénytelenítették, mert a főajtónál, a hajó alsó részében oly zsúfolva állott a közönség, hogy jóval a mise megkezdése előtt már teljesen megakadályozta a közönségnek a templomba való juthatását. Nem lehetne [ezen] a folyton ismétlődő bajon valami módon segíteni?”⁵⁶

Májusban Pécsen is megkezdődött a felkészülés a magyar katolikus egyház 900 éves jubileumának megünneplésére. A püspök előkészítő-bizottságot nevezett ki Spies János kanonok vezetésével, amely polgári személyek bevonásával gyűlést tartott 1900. május 24-én a Katolikus Körben. Elhangzott, hogy „A püspök kijelentett célja az, hogy a jubileum a

⁵⁴ Pécsi Napló, 1900. február 02. (IX. 26.) 6.

⁵⁵ Pécsi Napló, 1900. április 24. (IX. 93.) 3.

⁵⁶ Pécsi Figyelő, 1900. április 24. (XXVIII. 93.) 2.

*katholikus hívők seregének minél szélesebb rétegekben való bevonásával menjen végbe.*⁵⁷ Ezen felbuzdulva indítványozta Pleninger Ferenc, hogy forduljanak a főpásztorhoz, hogy ez alkalomra engedélyezze a zenekaros egyházzenet a székesegyházi szertartáson. „*Pillanatnyi csönd következett erre, az a nehéz hangtalanság, mely a nagy viharokat szokta megelőzni. Ki is tört ez a vihar teljes erejével, megkondult a vészharang...*”⁵⁸ Az indítványt hosszú vita, számos felszólalás követte. Ez az esemény is jól mutatta, hogy a Dulánszky-féle székesegyházi egyházzenei reform a papság egészének támogatását sem élvezte. A jelenlévők közül a püspök megkeresését támogatta Wurster József és Spies János kanonokok, valamint Bitter Illés és Ágh Timót ciszterci rendi középiskolai tanárok. Bár Dr. Rézbányay József teológiai tanár a bizottság hatáskörén kívül esőnek ítélte, a fiatal Virág Ferenc (a későbbi püspök) pedig egyenesen abszurdumnak nevezte a szóban forgó indítványt, a többség egyetértett abban, hogy „*Most olyan ritka jubilációról van szó, amilyen nemzetek életében is alig fordul elő; olyan ünnepéről van szó a hívő lelkeknek, mely ezek legjobb erőit az öröm kitörésére birni alkalmas. Azt pedig belátja mindenki, hogy a dómban meghonosított vokálének, mely egyforma és változatlan hangulatú adventben, nagybőjtben és sátoros ünnepeken, rekviemen épügy, mint jubileumon, az ő fakó szürke tónusával nem adhatja vissza a magyar kereszténység, a magyar katholicizmus kilencszáz esztendő fennállása fölött érzett felmagasztosult hangulatát a szíveknek. Ha nem volna még rendszeresítve Pécsen a hangszeres istentisztelet, erre az egyetlen és páratlan alkalomra össze kellene hozni egy nagyszabású, jubiláris zenés misét, mely ünnepjellemező harsonákkal hirdesse „urbi et orbi” a kereszténység, a katholicizmus legfőbb nyilvánulásának, a szent misének fönségét!*”⁵⁹

A küldöttség láthatóan nem sokat hezitált, ugyanis 1900. május 25-én kelt Hetey püspök levele a Székeskáptalanhoz: „*A jubileumi ünnepek előkészítő bizottsága bizalmasan azon kérelemmel fordult hozzám, hogy engedném meg, miszerint Szt. Péter és Pál ünnepén, az egyházmegye jubileumi ünnep napján, székesegyházamban zenés, ünnepi szentmise tartassék. Mielőtt ez ügyben véglegesen döntenék, felkérem a Főtisztelendő Székeskáptalant, legyen szíves e kérelem érdemében határozatot hozni s azt mihamarabb elem terjeszteni.*”⁶⁰ A Káptalan nyolc tagja közül négy igennel, négy pedig nemmel szavazott, ezzel teljes mértékben a püspök kezébe adva a döntést.⁶¹ Hetey Sámuel megadta az engedélyt a zenésmise megtartására, sőt, a továbbiakra nézve lehetőséget adott rá, hogy évi hat alkalommal hangszeres misék hangozzanak el a dómban. A Pécsi Napló hosszas cikkben ünnepelt: „*[...] Pécs katolikus hivei nagy részének, az értelmiségnek, tehát épp a*

⁵⁷ Pécsi Napló, 1900. május 26. (IX. 119.) 4.

⁵⁸ Pécsi Figyelő, 1900. május 26. (XXVII. 120.) 4.

⁵⁹ Pécsi Napló, 1900. május 26. (IX. 119.) 4.

⁶⁰ PEL II.1.c.1.1900/52 (PEL I.1.a.1.1900/1536)

⁶¹ PEL II.1.c.1.1900/52. Igennel szavazott Szeifricz István, Szeredy József, Spies János és Wurster József, nemmel pedig Troll Ferenc, Walter Antal, Hanny Gábor és Pozsgay József. Az ügy kapcsán érdemes megemlíteni Németh Béla – egyébként a Dulánszky halála utáni káptalani helynökválasztás során kialakult patthelyzet kapcsán írt – megjegyzését, miszerint „*a Káptalanban 50 éve pártoskodás dúl*”. Németh leírása szerint a két párt feje ebben az időben Troll és Szeifricz kanonokok, akik ez ügyben is ellentétesen szavaztak. BML NÉMETH

katolicizmusra igen jelentősnek, az istentisztelet szent helyén zenés mise az anyanyelve. Mikor ezen a nyelven a dómban sehogy sem engedték szóhoz jutni, képes volt – mint a Verdi rekviem előadása alkalmával tette – a színházat templommá avatni, – fordítottjaként a külföldnek, ahol a templomot alakítják át egy-egy alkalomra hangversenyteremmé. A mi püspökünk, ki akkor annak a színháznak ad hoc templommá avatását látogatásával mintegy megpecsételte, tudomásul vette ezt s a szerint határozott most bölcsen és jól.”⁶² A szerkesztőváltáson átesett Pécsi Közlöny már 1900 januárjában visszavonult az egyházzenei vitától, de ekkor, a püspök akaratával szemben már amúgy sem védhette volna korábbi álláspontját. „A zsidó újságok triumphust ülnek, és nekünk ezt el kell viselni.” – panaszkolta Haberlnek a csalódott Glatt.⁶³

Az engedélyt Walter Antal szövegezte, s a következő kísérő sorokkal nyújtotta be püspökéhez:⁶⁴ *„Méltóságod parancsára összeirtam a feltételeket, melyek mellett a hangszeres zene a templomban megengedhető. A feltételek általánosak és a fenforgó esetre nézve különösek. Alapulnak pedig a Rituum Congr. és más egyházi dokumentumok határozatain, melyeket, ha Méltóságod kívánja, alkalmilag össze fogok irni és bemutatni. Őszinte meggyőződésem, melyet kegyes engedelmével írásban is nyilvánítok, hogy amely pillanatban a hangszeres zene cathedralisunkba bebocsáttatik, a trójai faló története fog megisméltődni és a visszaélések, követelések és kellemetlenségek egymás után fognak születni. A hangszeres zenét még a jelzett feltételek mellett is, csak ott lehet megtűrni surrogatumként,⁶⁵ hol az approbált,⁶⁶ az idealis egyházi éneket a vocalis zeneeszközök hiányában nem lehet meghonosítani. Ha ott erőszakoltatik, hol az ideál megvan, a surrogatum előbb-utóbb tulsulyra fog vergődni, mert nagy azok száma, kik a templomban is szórakozni kívánnak oly zene mellett, mely hangversenyterembe való. Méltóságod kegyességével visszaélni akar a subjectiv izlés, az ignorantia⁶⁷ és rosszakarat, székesegyházunknak országos hírére pedig homály vettetik.”*

Az engedély teljes szövege a következő:⁶⁸

A pécsi műkedvelők társasága a székesegyház énekharán hangszeres misét adhat elő az év következő napjain: október 4-én, november 1-én, december 26-án, husvét 2. napján, püünkösd 2. napján, junius 29-én – a következő általános és külön feltételek betartása mellett:

⁶² Pécsi Napló, 1900. jún. 7. 2.

⁶³ Glatt Ignác Franz Xav. Haberlnek írt levele, 1901. június 22. Bischöfliches Zentralarchiv Regensburg. Musikhandschriften. Sajnos az első lapból 8-10 sort kivágtak, így a szöveg jelentősen csonkult. A levél arra is utal, hogy ebben az időben az Általános Cecília Egyesületet (vagy Haberlt) is támadások érhatték. „Nagyon sajnálom, hogy nem tudok részt venni az általános gyűlésen, [...]. Azért kérem, hogy számítsa csekélységemet a hűekhez.”

⁶⁴ Közli LAJOS 1938. 30-31.

⁶⁵ surrogatum: itt: pótlék, kényszerű helyettesítő megoldás (subrogo 1)

⁶⁶ approbált: jóváhagyott, helyesnek ítélt (approbo 1)

⁶⁷ ignorantia: tudatlanság

⁶⁸ PEL II.1.c.1.1900/62 (PEL I.1.a.1.1900/1677, PEL.IV.7.1.1.1900/4.)

I.

A hangszeres zene a szent liturgia komolyságának megfelelően komoly és szent legyen. Nem elég, hogy vallásos legyen, hanem kell, hogy egyházas is legyen. Ebből kifolyólag

1.) Nem engedhetők meg oly szerzemények, melyeknek célja a hangszeres fény kifejtése; nem engedhetők meg a szólók, melyek egyes énekes vagy hangszerkezelő virtuozitásának feltüntetésére szánták; kivételt csak az ősi approbációval bíró orgona képez – bizonyos alkalmakkal.

2.) A hangszerek szerepe alárendelt, másodrendű, első levén az ének, melynek támogatására, kíséretére szolgál a hangszeres zene.

3.) Az énekkarnak tulajdonképeni célja, hogy a szent szöveget ének által érvényre juttassa,; ennél fogva a szöveget megcsonkítani vagy egyes szavak gyakori ismétlése által elégteleníteni nem szabad.

4.) Nem szabad elhagyni az introitust, gradualét, offertorium és communiót az eredeti, napra előírt szöveggel.

5.) Tilos a kath. templom énekkarában más vallásuaknak közreműködni, valamint olyanoknak is, kik mások mulattatását avagy szórakoztatását hivatásosan végzik.

II.

Ez engedélyhez a fentieken (I.) kívül még a következő külön feltételek köttetnek:

1.) Az előadandó misét a Czeccilia-egylet katalogusából kell válogatni. Az ebben foglalt művek biztosítékot nyújtanak az iránt, hogy az Egyház követelményei betartatnak.

2.) Az előadandó mű a székesegyházi karigazgatónak előzetesen bemutatandó.

3.) A műkedvelőkkel a székesegyházi énekesek közreműködni köteleztetnek.

4.) A költségeket, melyek ily hangszeres előadás czimén felmerülnek, csak a műkedvelők viselik és semmiféle teherviselést a székesegyháztól nem várhatnak.

5.) Ha a kitűzött napra a elkészülni nem tudnának, ez egy héttel előbb a székesegyházi karigazgatónak bejelentendő.

6.) Az énekkaron úrfelmutatás alatt mély csendnek kell lennie és általában a közreműködők ottani viselkedése bármily irányban botránnyoztató ne legyen.

7.) Netán előforduló botránny vagy alapos panasz esetére az adott engedély joghatályát veszti.

Kelt Pécssett, 1900, június 5-én.

E feltételek megtartására magunkat kötelezzük.

Dischka Győző

kir. főrealisk. igazgató

Bitter Illés

cziszt. r. főgimn. tanár

Cziglányi Béla

kir. táblai bíró

Látható, hogy az engedély alaposan kidolgozott, s szigorú feltételeket szab a kedvezményezett társulatnak. Kiemelendő az I/4. pont, amely nem teszi lehetővé az offertorium (vagy ahogy a sajtóban számos alkalommal megjelent: „betét”) szabad megválasztását, a II/1. pont, amely előírja a Cäcilien-Vereins-Catalog használatát, a II/2. pont, amely Glatt számára megadja a kontroll lehetőségét és a II/4. pont, amely biztosíték a Székesegyház számára, s kizár minden esetleges pénzügyi tárgyú kérelmet. Ugyan Glatt Ignác elkeseredettsége és Walter Antal aggodalma érthető, nem vitatható el, hogy a „surrogatum”-ot korrekt keretek közé szorították.

Néhány nappal később Dischka, Czigliányi és Bitter levélben panaszolták a Káptalannak, hogy Glatt megtiltotta a férfikar közreműködését az instrumentális miséken. A karnagy szintén levélben tájékoztatta a kanonokok testületét, hogy „*A kérelem alapja immár tárgytalan, mert a karénekesek közreműködésének tilalmát felsőbb parancsra visszavontam.*”⁶⁹

Érdekes kérdés, hogy a püspök végül miért adta meg az engedélyt. Lajos Gyula, aki egyedül a püspök személyiségében látta a döntés okát, így írt erről: „*Walter kanonok b. e. Dulánszky püspök igazi egyházas érzülettől tanúskodó reformjának ezen oldalba támadása ellen élőszóval is kikelt, de Heteyt, aki amennyire kiméretlen tudott lenni papjaival szemben, annyira nem tudott ellenállni világi urak puszta óhajának, nem lehetett eltéríteni elhatározásától.*”⁷⁰ Lajos Gyula hajlamos volt a túlzásokra, így beszámolóját érdemes fenntartásokkal kezelni, mivel azonban személyesen is ismerte a püspököt, nem zárhatjuk ki az érvelés részleges igazságtartalmát.⁷¹ Több jel utal arra, hogy az Esztergomból Pécsre került főpap kereste a népszerűséget székvárosának polgári köreiben, nem mellékes tényező Hetey Czigliányival ápolt jó kapcsolata sem. Nyilván nem volt ismeretlen számára a több hónapig tartó sajtóvita, vagy legalábbis annak egyes részei. Az újságcikkekből kiderül, hogy a zenésmisék rendezését anyagilag is nagyon sokan támogatták, köztük a város prominens személyiségei. A Pécsi Napló összesen több mint 800 korona adományról számolt be.⁷² A több mint száz adományozó között találjuk Hölzl Szeráf Ferenc és Wachauer Károly korábbi székesegyházi karnagyok özvegyeit, a Zsolnay, Mattyasovszky és Sikorski családok több tagját, Majorossy Imre polgármestert, Dischka Győző iskolaigazgatót és több ciszterci pap-tanárt is. A többség 2-10 koronát ajánlott fel, de volt néhány kiemelkedő összegű adomány is, így pl. Wiesner Rajmár, a Dunagőzhajózási Társaság pécsi szénbányáinak igazgatója 100 Koronát adott erre a célra. Ha hihetünk Németh Bélának, Heteyre lehetetlen volt a sajtó útján hatni,⁷³ a város vezető értelmiségi rétegének ilyen mértékű kiállása a zenésmisék

⁶⁹ PEL II.1.c.1.1900/53

⁷⁰ LAJOS 1938. 32.

⁷¹ Különösen, hogy Németh Bélával szemben nem vádolható egyházellenességgel. A KOVÁCS 2009 által hiteltelennek minősített Németh hasonlóan vélekedik Heteyről, szerinte papjaival szemben valóságos mizantróp, aki az egyházi hierarchiában alatta állókkal – így tehát a teljes egyházmegyei klérussal – nem találja a hangot, különösen durván bánik az alsópapsággal, akikkel szemben a tettelegességtől sem riad vissza, „*csak is a püspöki tekintélyt véli fentartandónak, minden más előtte semmi.*” NÉMETH 5, 14, 24-25, 28, 58-60.

⁷² Pécsi Napló, 1900. június 3. (IX. 126.) 6.

⁷³ NÉMETH 3-4.

mellett mégis akkora nyomást jelenthetett, amelynek hatására a püspök hajlandó volt engedményt tenni. Ezt Hetey vállalhatja, a kialakult állapotokat alapjaiban meg nem rendítő kompromisszumnak tarthatta. Innen nézve ez igaz is: a zenészmisét kultiválók boldogok voltak a főpásztori kegytől, de a szigorúan szabályozott évi hat alkalom a Székesegyház zenei életének fő irányát nem változtatta meg.

Lajos Gyula leírása szerint Glatt keserűségében le akarta tenni a karmesteri pálcát, és a szabadszentkirályi plébániát kérte, mire Hetey szívesebben tette volna meg nem történtté az ügyet.⁷⁴ Glatt szándékára (a plébánia téves megjelölésével) a családi feljegyzések is utalnak, azzal, hogy „*Hettyei nem engedte ki*”.⁷⁵

A zenészmisék rendezésében már az első évben két változás történt. A szervezők kérésére Hetey engedélyt adott, hogy pünkösd másnapja helyett áldozócsütörtökön szerepeljenek.⁷⁶ A november 1-jei misét is lecserélték december 8-ára, az ezzel kapcsolatos egyeztetésről nem maradt fenn levéltári forrás. Az így kialakult rend állandósult a következő években.

5. A Pécsi Egyházi Zene-egyesület megalapítása

A zenészmisék rendezőbizottsága a rá nézve kedvező döntés után néhány nappal, 1900. június 24-én hivatalos formát adott a kezdeményezésnek: létrejött a Pécsi Egyházi Zene-egyesület.⁷⁷ A hírlapok a pécsi polgárok széles körű támogatása mellett nem győzték hangsúlyozni az egyházi körök pártfogását: „*Közvetlen tapasztalataink szerint a templomi zeneegyesület alapításának ügye általános érdeklődésnek örvend annyira, hogy e tekintetben a felsőbb papi körök járnak elől jó példával, ami már magában véve is sokat mondó jelenség.*”⁷⁸

Az alakuló közgyűlést a városháza közgyűlési termében tartották, nagyszámú érdeklődő jelenlétében. „*Városunk büszke dómjából néhány éven át száműzve volt az instrumentális egyházi zene, s azok, kik a magasabb zenei művészet áhitatos ima-órái után epekedtek, majd eltikkadtak, mint Hagar a pusztában, hiába keresték azt a hűsítő cseppet, mely égető szomkuját csillapítaná.*” – fogalmazott Bitter Illés nagyhatású beszédében. Az zenészmise ügyét körülvevő, növekvő lelkesedést ahhoz hasonlította, „*mint mikor Amerika prairieibe csovát dob ismeretlen kéz, néhány pillanat alatt lángban áll az egész vidék*

⁷⁴ LAJOS 1938. 32. Ez a plébánia tényleg üresedésben volt ebben az időben, annak azonban nincs írásos nyoma, hogy Glatt folyamodott volna ezért (míg kb. 20 káplán és plébános megtette). Ettől függetlenül e közlésnek hitelt adhatunk, Hetey megbánásában azonban jó okunk van kételkedni.

⁷⁵ Glatt Győző családi feljegyzései. Kézirat. Gálos Éva (Pécs) tulajdona. 31.

⁷⁶ PEL II.1.c.2.1901/83-98 (PEL I.1.a.1.1901/1239, PEL.IV.7.1.1.1901/3) A módosítási kérelem oka az volt, hogy „*a pünkösdünnep alatt sokan a működő tagok közül vidékre szoktak rándulni s így ez időre nehezen lehetne teljes kart összehozni*”. Pécsi Figyelő, 1901. április 23. (XXIX. 93.) 5.

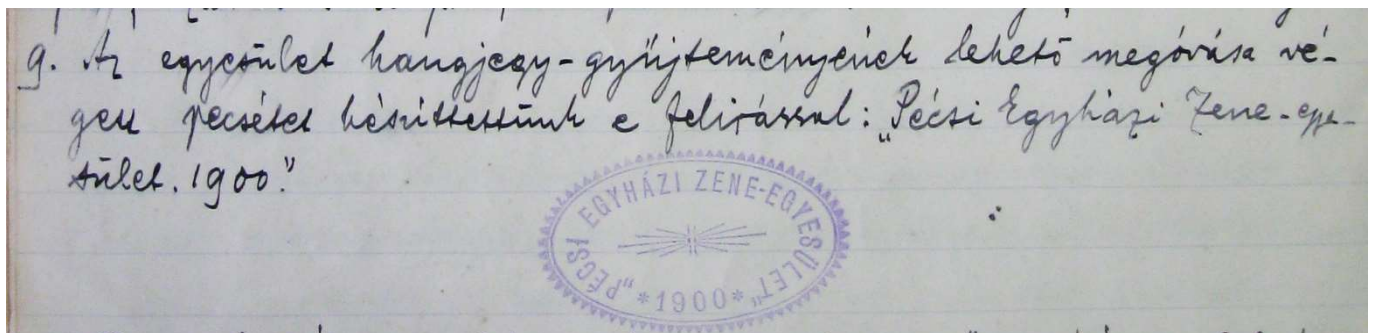
⁷⁷ Az alapítással kapcsolatos iratok a Baranya Megyei Levéltárban, Pécs szabad királyi város iratai között 29580/1900, 31311/1900 és 32976/1900 számon vannak nyilvántartva, de a dokumentumok az idők során elvesztek. HU-MNL-BaML-IV.1406. Az Egyesület rövid működése alatt készült valamennyi közgyűlési és választmányi jegyzőkönyv fennmaradt Várhalmi Oszkár karmester irat- és kottahagyatékában. HU-MNL-BaML-XIV.58. (a további hivatkozásokban: JEGYZŐKÖNYV)

⁷⁸ Pécsi Figyelő, 1900. június 22. (XXVIII. 141.) 5.

[...]”.⁷⁹ Az alapszabály vázlatos tartalma a helyi sajtóban megjelent. Ez az Egyesület céljaként a hangszeres zenés istentiszteletek rendezését, működési területeként a Pécsi Egyházmegyét jelölte meg. Az Egyesület gazdálkodását tagdíjakra és adományokra alapozta. A szervezetnek tiszteletbeli, alapító, rendes és működő tagjai voltak. Az alapítói díjat 200 koronában határozták meg, a rendes tagok díja három évre évi 4 korona volt. Az alapszabály természetesen rendelkezett a tagok jogairól, kötelességeiről, a tagsági jogviszony megszűnéséről. A tisztségviselőket az alakuló, ill. a háromévente tartandó rendes közgyűlés választotta.⁸⁰

Az Egyesület első elnöke Erreth János ügyvéd, a Pécsi Ügyvédi Kamara elnöke, a Katholikus Kör alelnöke lett. Az elnöki tanács tagjaivá Bitter Illés ciszterci szerzetest, gimnáziumi tanárt, Czigliányi Béla királyi ítélőtáblai bírót és Dischka Győző főreáliskolai igazgatót választották meg. A titkár Schmidt Boldizsár népiskolai igazgató, a pénztáros Kiss Ernő banktisztviselő lett. Az első választmány tagjai: Ágh Timót, Haksch Lajos, Horváth Antal, Jobst László, Kindl József, Kiss József, Koharits Nep. János, Pleininger Ferenc, Reberics Imre és Sey László.⁸¹

Egyesületi bélyegzőt – elsősorban a kottaanyag megóvása érdekében – csak később, 1902-ben készítettek.⁸²

⁷⁹ JEGYZÖKÖNYV 2.

⁸⁰ Pécsi Figyelő, 1900. június 26. (XXVIII. 144.) 3.

⁸¹ Uo., továbbá JEGYZÖKÖNYV 4. A választmány tagjai is neves pécsi polgárok voltak. Ágh Timót ciszterci szerzetes, gimnáziumi tanár, a Pécsi Dalárda választmányi tagja; Haksch Lajos hírlapíró, lapszerkesztő, a Pécsi Dalárda első titkára; Horváth Antal ügyvéd (vagy Horváth Antal építész, Pécs város építésügyi bizottságának tagja); Jobst László ügyvéd, a Pécsi Ügyvédi Kamara alelnöke, Pécs város közigazgatási bizottságának tagja; Kindl József a Pécsi Kölcsönös Segélyező Egyesület vezérigazgatója, Pécs város közigazgatási bizottságának tagja; Kiss József főreáliskolai tanár, a Mecsek Egyesület titkára, a Pécsi Dalárda választmányi tagja; Koharits Nep. János a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár főkönyvelője, a Pécsi Bicycle Club alelnöke, a Pécsi Dalárda választmányi tagja; Pleininger Ferenc ügyvéd, a Pécsi Ügyvédi Kamara titkára, lapszerkesztő, Pécs város törvényhatósági bizottságának tagja, Reberics Imre polgári leányiskolai igazgató, a Pécsi Dalárda alelnöke; Sey László királyi tanácsos, a Pécsi Kölcsönös Segélyező Egyesület igazgató elnöke, Pécs város törvényhatósági bizottságának tagja, a Mecsek Egyesület választmányi tagja.

⁸² JEGYZÖKÖNYV 14.

Az alapítás után nem sokkal bejelentették csatlakozásukat az Országos Magyar Cecília Egyesülethez.⁸³

6. Az Egyesület művészeti tevékenysége

Lajos Gyula szerint a műkedvelők egyesülete az évi hat alkalmat egyszer sem használta ki maradéktalanul,⁸⁴ de a sajtóanyag alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az állítása téves, 1903. október 4-ig minden lehetséges alkalommal volt hangszeres egyházzene a Székesegyházban.⁸⁵

Az 1899 decemberi Brosig-miséét az énekkaroknak betanító Eckhardt Antal neves pécsi karmester anyagi okok miatt Keszthelyre költözött 1900 februárjában.⁸⁶ A folytatásban a kórus felkészítését Bitter Illés középiskolai tanár végezte. A próbahelyszínt Dischka Győzőnek köszönhetően a főreáliskola biztosította. A kórus a mise előtt 3-5 héttel kezdett próbálni, heti két alkalommal.⁸⁷ A hangszeresek az 52. pécsi gyalogezred katonazenekarából érkeztek a főpróbára, Scharf Róbert karmester vezetésével. Scharf Róbert váratlan halála után Bitter Illés,⁸⁸ majd 1902. március 31-től az új katonazenekari karmester, Scharf Károly dirigált a miséken. Az énekkari próbákön mindvégig közreműködött Báter János karnagy, orgonista.

Az 1901. október 20-i választmányi ülésen úgy határoznak, hogy „*A művészi siker nagyobb biztosítására [...] a székesegyházi énekesek két vagy több próbára is meghívassanak.*”⁸⁹ Ezek szerint a székesegyházi énekesek korábban csak a főpróbákön vettek részt.

Miközben Glatt Ignác Dulánszky örökségének és saját munkájának sárba tiprásaként élte meg a hangszeresek részsikerét, látnunk kell, hogy a Zene-egyesület sem azt kapta, amit remélt, hiszen az 1891 előtti repertoárt nem hozhatták vissza a Székesegyházba. A női

⁸³ Katholikus Egyházi Zeneközlöny, 1901. február (VIII. 2.) 28.

⁸⁴ LAJOS 1938. 32. Szerinte 1900-ban háromszor, 1901-ben négyszer, 1902-ben kétszer és végül 1904-ben háromszor énekeltek, utoljára október 4-én.

⁸⁵ A beharangozó cikkek mellett kivétel nélkül mindegyik eseményhez tartozik olyan, a mise után 1-2 nappal megjelenő beszámoló, amely kizárja, hogy a meghirdetett zenekaros egyházzenei szolgálat valamely közbejött akadály miatt elmaradt volna. Lajos Gyula a zenésmisék harcos és elfogult kritikusa volt, e tévedése viszont valószínűleg az 1938-ban rendelkezésére álló források hiányosságából fakadhat. Feltételezhető, hogy elsősorban az intézeti levéltár és a Diarium Chori mára elveszett első kötete alapján dolgozott. A hibás számítás egyik oka lehet, hogy írott forrás híján valószínűleg nem tudott a november 1-jei alkalom elcsereléséről, s mivel erre a napra minden alkalommal talált a székesegyházi énekkar zenei szolgálatát rögzítő adatot, ezeket eleve levonta. A másik ok lehet, hogy azokra a napokra vonatkozóan is talált bejegyzést, amelyeken mindkét kórus énekelt. Ilyen volt 1900. június 29-e, amikor a Hetey püspök által a meghívottak számára celebrált mise után „*ujra misére csendült a sekrestye jelző harangja. Troll Ferencz nagyprépost lépett fényes segédlettel a főoltárhoz misét mondván a „nem hivatalos” világnak. Mise alatt a Gregorián-énekkar énekelt.*” Pécsi Napló, 1900. július 01. (IX. 147.) 3.

⁸⁶ Bár ez az Egyesület megalapítása előtt történt, az 1902. évi közgyűlésen Eckhardtról mint az Egyesület első karnagyáról emlékeztek meg. Pécsi Napló, 1902. május 10. (XI. 106.) 2.; JEGYZŐKÖNYV 17-18.

⁸⁷ Pécsi Figyelő, 1901. május 30. (XXIX. 123.) 4.; Pécsi Napló, 1901. június 04. (X. 127.) 6.

⁸⁸ Pécsi Közlöny, 1901. december 29. (IX. 104.) 4.

⁸⁹ JEGYZŐKÖNYV 9.

énekesek és a zenekar közreműködésére jóváhagyást kaptak, de csak a regensburgi katalógusból válogathattak, így a kortárs, későromantikus zeneirodalomból próbáltak minél hatásosabb zenekaros műveket keresni. A legjobb kritikát Stehle Missa Solemnis-e kapta, de a misékről beszámoló cikkek mindegyik mű kapcsán igyekeztek alaposan megindokolni a választás helyességét a darab egyházas voltával és a hívekre (a leírásokban gyakran: „közönségre”) tett nagy hatással egyaránt.

A katonazenekar professzionális zenészekből állt, de az alkalmi kórus műkedvelőkből, akik 6-10 próbával készültek a misekompozíciók előadására, így a kiválasztott művek hatásossága mellett a kórus teherbírására is figyelemmel kellett lenni. *„Nem találunk ugyan e műben mélységes polyphonikus részleteket, sőt a homophonia mellett gyakran még unisonok is érvényesülnek abban, de mindenkor oly komoly, méltóságteljes kifejezéssel, hogy ép azért szigoru egyházi tekintetben legkevésbé sem eshetik e compositio kifogás alá. Leghatásosabb volt a Credo, különösen annak in unam sanctam ecclesiam catholicam-tól a befejezésig terjedő részlete, melyben a szerző impozáns hangtömeggel, sok fénynyel és erővel juttatja kifejezésre az ide vonatkozó hitágazati tételeket.”* – írta a sajtó Zeller D-dúr miséjéről.⁹⁰ Greith D-dúr miséje is *„[...] az instrumentumokon épül fel, míg a kar leginkább unisonot énekel s ritkán oszlik meg kvartettre, de ekkor hatalmas fenségben csendülnek meg az akkordok, a thematikus futamok. Az egész kompozíción egy főthéma vonul végig, mely egyik régi magyar karácsonyi népének dallamához hasonló. [...] Nehéz ez a mise a syllabálást illetően is, de a gondos betanulás után könnyedén olvasták a kották alá a szöveget annak értelme szerint.”*⁹¹

Hogy a hangszeres misék támogatói teljes mértékben nem voltak elégedettek, az kitűnik az alábbi cikkből, amelyben Németh Béla azt fejtegeti, hogy bár elég jók ezek a misék, ebben a körben nincsenek igazán kiemelkedő zeneszerzők és művek. *„Az egyik baj az, hogy az egyesületnek még nem lépett föl egy Mozartja, vagy Beethovenje, ki zenei teremtő erejével képes volna Palestrina s más nagy elődei magas szárnyalásáig emelkedni. Egyik legjobb kompozitor ez idő szerint kétségkívül Stehle, kinek nagyobb szabásu miséjét a pécsi kath. zene-egylet a szünidők előtt utoljára adta elő, melyet ez irodalom egyik legjobb művének tartanak. Mégis maguk az előadók is oly meggyőződésben vannak, hogy ennél egy Hölczl-féle mise sokkal többet ér, pedig ez még sem Haydn, se Mozart s maga a zenekritika aként nyilatkozik Stehle pályanyertes miséjéről, hogy annak Hosannája tele van banalitással. Más szavakkal, hiányzik a teremtő erő. Valóban érdekes és idevágó e tekintetben, mit Bruckner Antal mondott néhai Schönborn bíboros prágai érseknek, midőn ez székesegyházából a régi mestereket kiküszöbölte: Eminenciád! Palestrina, a la bonheure! Ez valami, de a caecilianusok „die san nix, nix, nix”. Bruckner ezzel csak annyit akart mondani, hogy a caecilianusoknak még nem született meg újabb Palestrinájok.”*⁹²

⁹⁰ Pécsi Közlöny, 1900. december 29. (VIII. 106.) 2.

⁹¹ Pécsi Figyelő, 1901. április 10. (XXIX. 82.) 4. Ebben az időben Glatt kórusa már minden vasárnap a megelőző alkalomtól különböző, 4-6 szólamú misét énekelt (köztük Croce három ötszólamú miséjével és Palestrina Missa „Papae Marcelli” és Missa „Ecce ego Joannes” című, hatszólamú miséjével).

⁹² Németh Béla: A caecilianismus. In: Pécsi Napló, 1903. július 15. (XII. 159.) 2-3.

Az Egyesület működése során az alábbi műveket adta elő:

1900. 06. 29. Stehle: Missa Solemnis; Gruber: Ecce sacerdos; Mitterer: Te Deum; Mitterer: Constitues eos
1900. 10. 04. Zangl: Sct. Cassian's Messe; Witt: Veritas mea
1900. 12. 08. Greith: Missa in hon. S. Josephi; Greith: Ecce sacerdos; Greith: Ave Maria
1900. 12. 26. Zeller: Missa in D; Filke: Tui sunt caeli
1901. 04. 08. Greith: Missa in D; Greith: Terra tremuit
1901. 05. 16. König: Missa Solemnis; Gruber: Ascendit Deus
1901. 06. 29. Zangl: Sct. Cassian's Messe; Gruber: Ecce sacerdos; Gruber: Constitues eos
1901. 10. 04. Greith: Missa in D; Gruber: Ecce sacerdos; Schütky: Domine, salvum fac regem
1901. 12. 08. Zeller: Missa in D; Gruber: Ecce sacerdos; Greith: Ave Maria
1901. 12. 26. Leitner: Missa in hon. S. Benno (in B); Filke: Tui sunt caeli
1902. 03. 31. Witt: Missa in hon. S. Luciae; Greith: Terra tremuit
1902. 05. 08. Greith: Missa in hon. S. Josephi; NA
1902. 06. 29. König: Missa Solemnis; Gruber: Ecce sacerdos; Mitterer: Constitues eos
1902. 10. 04. Zangl: Sct. Cassian's Messe (?);⁹³ Schütky: Domine, salvum fac regem
1902. 12. 08. Filke: Missa in hon. B. Mariae Virg.; Gruber: Ecce sacerdos; Greith: Ave Maria
1902. 12. 26. Zeller: Missa in D; NA
1903. 04. 13. Mitterer: Missa Solemnis in Smi. Cordis Iesu; Greith: Terra tremuit
1903. 05. 21. Greith: Missa in D; Gruber: Ecce sacerdos; Gruber: Ascendit Deus
1903. 06. 29. Stehle: Missa Solemnis; NA
1903. 10. 04. König: Missa Solemnis; Schütky: Domine, salvum fac regem

A püspöki engedély I/4. pontja rendelkezik a mise változó részeinek szabályszerű, napi szöveggel történő énekléséről. Erre vonatkozóan nincs adatunk, vélelmezhető, hogy a proprium tételeket a közreműködő székesegyházi énekesek énekelték gregorián módon.

Ha csak a hivatalos megalakulás utáni, a püspöki engedély megszorításainak megfelelően elvégzett székesegyházi zenei szolgálatokat vesszük figyelembe, akkor 20 szertartás adatait kell összesítenünk. Ezekben 10 zenekar-kíséretes misekompozíció és legalább 11 motetta hangzott el. Utóbbiak közül 7 offertorium (felajánlási ének), 1 offertorium után, vagy annak helyén énekelt kórusmű, 2 Ecce sacerdos (a püspök bevonulására) és 1 Te Deum. A statisztikából hiányzik három offertorium, ezek feltehetően a további évek valamely azonos című kórusművei.

Ha az elemzésbe beleszámítjuk az ugyanazon csoport által a püspöki engedélyt megelőző, a Lyceum templomban szervezett zenekaros miseszolgálatokat, úgy további

⁹³ Csak Zangl ünnepi miséjeként említik. Feltehetően azonos a korábbi években énekelt művel.

négy szertartás adataival kell számolnunk, de ezeken olyan művek is elhangzottak, amelyeket a Cäcilien-Vereins-Catalog nem tartalmaz (Lickl, Hölzl). Az így csaknem öt évre terjedő művészeti tevékenység mérlege 12 zenekar-kíséretes misekompozíció és 16 motetta.

Offertoriumra az engedély értelmében az ünnepnek megfelelő szövegű zeneművet kellett választani, s volt, amelyikre nem volt zenekaros mű.⁹⁴ A sajtó tudósítói főképp a misekompozíciókra koncentráltak, így három esetben nem maradt fenn adat a zenekaros misék felajánlási énekéről.

Az Egyesület költségeinek javarészét a kottavásárlás, ill. a felkészülés során és az előadásokon közreműködő énekesek és zenészek tiszteletdíja képezte. Néhány mise pontos költségéről maradt fenn adat, az alábbiak szerint:

1900. 12. 26. 80 korona és 70 fillér (JEGYZŐKÖNYV 7.)

1901. 04. 08. 108 korona (JEGYZŐKÖNYV 8.)

1901. 10. 04. 77 korona és 60 fillér (JEGYZŐKÖNYV 9.)

1901. 12. 08. 55 korona és 20 fillér (JEGYZŐKÖNYV 14.)

1901. 12. 26. 57 korona és 80 fillér (JEGYZŐKÖNYV 14.)

1902. 03. 31. 47 korona és 40 fillér (JEGYZŐKÖNYV 15.)

Az 1903. május 16-i választmányi ülés jegyzőkönyve az utolsó két misére 100 korona költséget jelez (tartozásként).⁹⁵ Látható, hogy a kezdetben misénként 80-110 koronára rúgó költséget hamar 50-60 koronára szorították.

7. Az Egyesület nehézségei és hanyatlása

Az Egyesület működését a biztató kezdet ellenére mindvégig pénzügyi és személyi problémák nehezítették.

A Hetyey Sámuel által adott engedély leszögezte, hogy az Egyesület költségeihez a Székesegyház nem járul hozzá, így a szervezet teljes mértékben önfenntartó volt. Az 1900. december 19-én tartott választmányi ülésig az Egyesület 432 korona 56 fillér adományt kapott, amelyből 200 korona volt Hetyey püspök személyes támogatása. Ezen az ülésen határozták el, hogy támogatást kérnek a helyi pénzügyektől.⁹⁶ A jegyzőkönyvekben szinte az alapítás pillanatától fogva központi kérdés volt a pártoló tagság, ill. adományok gyűjtése. Erre nézve időről időre indítványok születtek a választmányi üléseken.

1900 október végén Ágh Timót gimnáziumi tanár, az Egyesület választmányi tagja elhagyta a ciszterci rendet, egyúttal Pécsről Budapestre távozott.⁹⁷ Czigliányi Béla elnöki

⁹⁴ „Offertoriumra ismét Mitterertől énekelték a „Constitues”-t orgona kísérettel, orchester nélkül s így is remekül sikerült.” Pécsi Figyelő, 1900. július 01. (XXVIII. 148.) 4.

⁹⁵ JEGYZŐKÖNYV 26,

⁹⁶ JEGYZŐKÖNYV 5-6. A felhívásra a Pécsi Takarékpénztár 200, A Pécsi Kölcsönös Segélyező Egyesület 50 és a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár 50 koronát adományozott. JEGYZŐKÖNYV 8.

⁹⁷ Pécsi Figyelő, 1900. október 28. (XXVIII. 247.) 5.

tanácsos szívbetegsége miatt teljesen visszavonult, így az Egyesület megalapítása után a szervezet működésében nem tudott tevőleg részt venni. A művészeti munkára kiható nagy csapás volt a zenészmisék rendezői számára, hogy 1901. június 8-án, mindössze 42 éves korában, egy hasi műtétet követően elhunyt Scharf Róbert, a pécsi cs. és kir. 52. gyalogezred zenekarának karmestere.⁹⁸

1901. november 15-én szívszélhúdás következtében meghalt Dischka Győző,⁹⁹ „az egyesületnek tulajdonképeni megalapítója, az egész mozgalomnak megindítója”.¹⁰⁰ Komócsy István által írt nekrológiájában nagy teret kap zeneszeretete és a zenészmisék érdekében kifejtett munkássága. „Dischka ember volt, olyan a minőnek ritka a formája közöttünk: egész egyéniségében harmonikus. A tehetség, tanultság, tudás, kötelesség, szív, értelem és akarat összhangzatos egésze; korán hajlott szürke fejü, sokat olvasott, művelt lelkü ember, akinek külseje bensőségének tükrö volt, mindig egyszerű, mindig tiszta és mindig elegans. Tisztelet, tekintély és szeretet környezte mindenütt, a hová csak hatékonysága ért. [...] Annak a mozgalomnak, mely az egyházi instrumentális zene érdekében a sajtóban és társadalomban megindult – ő volt a megindítója, csinálója, lelke, [...] Mint fiatal technikus Bécsben sokat hallgatta a császári színházak és templomok zenés előadásait és soha életében nem tudott, nem akart szabadulni hatásuk alól. Az ő lelkét, aki a profán zene terén teljesen Wagnerista volt a templomban is csak a zajos hatások tudták megkapni. Innét különös előszeretete a katonazene iránt. [...] Mindig sajnálta, hogy a pécsi székesegyházból kiszorultak a zenés misék. [...] Helylyel közzel nagy fényvel zenés miséket tartatott. A nagy közönség, amely nehezen tudott hozzászokni a székesegyházi vokál előadásokhoz, rokonszenvesen fogadta ezeket a próbálkozásokat. És Dischka úgy kezdte érezni, mintha ő lenne a művészi szépnek fentartója az egyházi zene terén. Évről évre felment Bécsbe a hol különösen husvétü innepkörben egész délelőttöket eltöltött a templomokban és mindig új vágyakat hozott haza. – Hallgatva és imádkozva jártam be a templomokat – szokta volt mondani. Nincs okunk kételkedni benne, hogy nála ez így volt. Most három éve, egy hirlapi cikk kapcsán élénk polemia keletkezett az instrumentalisták és a vokál ének elvi pártai között. Tanuja voltunk, éjjelt-nappalt áldozott tanulmányainak kiegészítésére és álláspontjának megvédésére. Be kellett látnia s később nem is védett mást, hogy az instrumentális zene vendég a katolikus templomokban, melynek nem szabad világias motivumokat be vinni az imádság házába. [...] A mit tett egy eszméiért küzdő ember szenvedélyességével tette, de azon jóhiszemü meggyőződéssel, hogy nemcsak a szépnek, hanem a vallásos érzések fejlesztésének is szolgálatot tesz. [...] Tudassanak be érdemül szándékai.”¹⁰¹

A misék költségei számottevőek voltak, ezért már 1901 októberében „Az egyesület sikeres működésének biztosítására elhatározza a választmány, hogy a tagok gyűjtését tovább is szorgalmazni fogja s az egyes működő tagok honorálását a lehető minimumra

⁹⁸ Pécsi Figyelő, 1901. június 09. (XXIX. 131.) 6.

⁹⁹ Pécsi Figyelő, 1901. november 16. (XXIX. 264.) 2-3.

¹⁰⁰ JEGYZŐKÖNYV 18. Bitter Illés emlékbeszéde

¹⁰¹ Pécsi Közlöny, 1901. november 21. (IX. 93.) 2-6.

redukáljuk.”¹⁰² Az 1901. december 1-jén tartott választmányi ülésen Bitter Illés szóvá tette, hogy „az utolsó zenészmisének költségeit [...] Dischka Győző előlegezte és hogy az egyesület pénzügyi viszonyai sok kívánni valót engednek, ha az alapszabályokban magunk elé tűzött célnak megfelelni akarunk.” A december 8-i és 26-i misék költségeire, ill. különféle tartozások kiegyenlítésére Erreth János elnök (ekkorra már országgyűlési képviselő) 260 koronát kölcsönzött az Egyesületnek. Bitter Illés a pártoló tagság bővítése érdekében hölgybizottság létrehozását indítványozta özv. Molnár Kálmánné elnökletével.¹⁰³

Dischka halála után Gallovich János megbízott igazgató továbbra is lehetőséget adott az Egyesületnek, hogy próbáit a főreáliskola rajztermében tartsa. Ugyan szóba került, hogy a belvárosi elemi népiskola zeneterme alkalmasabb lenne, de ezt végül a költségek kímélése érdekében elvetették.¹⁰⁴

Amilyen nagy zajjal alakult a Pécsi Egyházi Zene-egyesület, olyan hamar vesztett vonzerejéből a divat, s a támogatók nagy táborának felsorakozása után alig két évvel az Egyesület zenészmiséjéről szóló hírlapi tudósításban a következő sorok jelentek meg:¹⁰⁵ „A mai zenészmiséről eszünkbe jut valami. Mikor a zenészmisék eszméje felszínre jutott, valóságos tollharc fejlődött ki pro és contra. A vita oly élénk volt, az érdeklődés oly magas fokra emelkedett, hogy azt hittük, ha megvalósul az eszme, akkor a zenészmisék alkalmával ünnep lesz városunkban, [...]. Néhányszor még ujságszámba ment, volt is érdeklődés, volt közönség, azt hittük, hogy csalódtunk Pécs közömbösségében, [...]. Ma a hivatalosan kivezényelt katonai, hivatalnoki előkelőségeken és tanuló ifjúságon kívül csak az éneklő egyesület volt jelen.” A kritikus sorok különösen annak ismeretében figyelemre méltóak, hogy korábban a zenészmisék pártolói a gregorián éneket tették felelőssé azért, hogy „a dóm üresen tátong, a Lyceumi templom pedig megtelik a legfényesebb közönséggel”,¹⁰⁶ s „kegyes jó főpásztorunk már csak üres padoknak osztogatja atyái áldását.”¹⁰⁷

1902-ben megszaporodott elfoglaltságaira hivatkozva lemondott az elnöki tisztségről Erreth János országgyűlési képviselő. Mivel az e célra kijelölt háromtagú deputáció sem tudta meggyőzni a maradásról, az Egyesület új elnököt választott Sey László királyi tanácsos személyében. Az elhunyt Dischka Győző és a súlyos beteg Czigliányi Béla helyét Haksch Lajos és Reberics Imre foglalta el az elnöki tanácsban. A választmány tagjai szinte teljesen lecserélődtek. Többek közt választmányi tag lett a mozgalmat kezdetektől támogató Wurster Antal kanonok, és a korábbiaktól eltérően hölgyek is: Schneider Istvánné és Dr. Egry Béláné.¹⁰⁸

¹⁰² JEGYZŐKÖNYV 9. Az egyes misék költségein jól látható, hogy e megszorítás eredményes volt.

¹⁰³ JEGYZŐKÖNYV 10-12. E bizottság valószínűleg nem jött létre. Egy későbbi alkalommal még rögzítik a jegyzőkönyvben, hogy nem született megállapodás róla (JEGYZŐKÖNYV 14.), de a későbbiekben már nem említik, holott a pártoló tagok toborzása szinte minden választmányi ülésen szóba került.

¹⁰⁴ JEGYZŐKÖNYV 12, 14.

¹⁰⁵ Pécsi Közlöny, 1902. október 05. (X. 165.) 3.

¹⁰⁶ Pécsi Figyelő, 1900. május 26. (XXVIII. 120.) 4.

¹⁰⁷ Pécsi Napló, 1899. november 09. (VIII. 256.) 3.

¹⁰⁸ JEGYZŐKÖNYV 20-23.

Az év végén újabb gyász érte a Zene-egyesületet; 1902. december 30-án, hosszas betegség után elhunyt Czigliányi Béla, aki „*Pécsett a zenekultusz terén nagyokat alkotott. [...] Az egyházi zeneegyesületet Dischkával ők ketten alkották, s kettejük óriási vívmánya, hogy az egyesület a székesegyházban hat napot nyert a zenés misék visszaállítására.*”¹⁰⁹ Az alig két és fél éves szervezet rövid idő alatt második alapítóját veszítette el.

1902-ben Bitter Illés az alapszabály módosítását indítványozta, „*mert egyes pontjai nem felelnek meg egyesületi viszonyainknak és így annak anyagi gyarapodását mintegy lehetetlenné teszik*”.¹¹⁰ Az anyagi problémák kezelésére több ötlet is született. 1902 decemberében „*a szükséges költségek fedezésére*” egy oratórium előadását tervezték, 1903 májusában pedig jegyzőkönyvbe vették, hogy a választmány „*A tartozások kifizetését egy az egyesület részére rendezendő nagyobb szabású zeneünnepély rendezése alkalmából befolyó jövedelemből reményli*”.¹¹¹

1903-ban Hetey Sámuel püspök Karlsbadba utazott gyógykezelésre, s szeptember 1-jén egy hasi műtétet követően, vérmérgezésben meghalt.¹¹² Az egyházmegye gyásza az Egyházi Zene-egyesületet is érzékenyen érintette, a szervezet két fontos oszlopa után legfőbb egyházi pártfogóját is elvesztette. Néhány nappal később Walter Antalt választották káptalani helynöknek. Ennek ellenére az október 4-i zenekaros mise megtartása elé senki nem gördített akadályt. Azonban az Egyesület az 1903. december 8-i és 26-i székesegyházi szentmisén már nem vállalt szerepet.

8. Egy énekiskolás legendáról

A Pécsi Egyházi Zene-egyesület működéséhez kapcsolódik az Énekiskola egyik fontos legendája. E szerint 1901. december 7-én este fél nyolckor levél érkezett Glatt Ignáchoz, amelyben kérik, hogy másnap mégis a székesegyházi énekkar lássa el a liturgikus szolgálatot, mert a zenekar nem tudott elkészülni a programjával. A zenés misék rendezőinek adott püspöki engedély II/5. pontja szerint, amennyiben az Egyesület a kitűzött napra nem tud elkészülni, azt egy héttel előtte a székesegyházi karigazgatóval közölni köteleles. A hírre a gyerekek fellázadtak, és nem akartak a másik kórus helyett énekelni. „Istennek énekelünk!” – csitította védenceit Glatt, s másnap félórás próba után minden a szokásos módon zajlott, újabb bizonyítást téve az énekes fiúk felkészültségéről.¹¹³

¹⁰⁹ Pécsi Napló, 1902. december 31. (XI. 298.) 2-3.

¹¹⁰ JEGYZŐKÖNYV 25.

¹¹¹ JEGYZŐKÖNYV 25, 27.

¹¹² KOVÁCS 2009. 151.

¹¹³ Glatt Ignác korabeli feljegyzései elvesztek vagy ismeretlen helyen vannak. A történet első fellelhető írásos említése: Mayer Ferenc: A pécsi Székesegyházi Énekiskola. Az 1941. december 10-én Budapesten tartott előadás szerkesztett változata. OMCE-szerdák 1. In: Magyar Kórus 45. (1942. tavasz) 5. A történetet később közölte Garadnay Balázs: Egyházzenei reformtörekvések a pécsi székesegyházban a XIX. század végén. In: Fricsey Ádám (szerk.): Egyháztörténeti tanulmányok I. Pécs, 1993. 371-400. (384.), majd torzítva A Pécsi Egyházmegye ezer éve című kötet is, amely ráadásul indokolatlanul középpontba állította, így az egyházmegyei monográfiában az Énekiskola rövid bemutatása nem mondható túl szerencsésnek. Sümegi József (szerk.): A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Pécs, 2008. 162.

Láthattuk, hogy 1903 októberéig minden székesegyházi zenekaros mise jól dokumentált a helyi sajtóban. Az 1901. december 8-i miséről két (a hangszereseket támogató) lap is hosszabb kritikát írt,¹¹⁴ amelyek légből kapott mivoltát feltételezni teljesen alaptalan lenne. Vagy maga a történet vagy a dátum nem stimmel. Az ellentmondás egyszerű feloldása lehet, hogy az esemény valóságtartalmát elfogadjuk, de a megtörténtét 1903-ra vélelmezzük, hiszen az 1903. december 8-i az első alkalom, amikor lehetett volna zenekaros mise, de a megvalósulásáról nincs adatunk.

9. Az Egyesület feloszlása

1903. november 22-én, Szent Cecília ünnepén jelent meg X. Pius pápa „Tra le sollecitudini” kezdetű Motu proprioja az egyházzenéről.¹¹⁵ A liturgia zenei szolgálatát szabályozó dokumentum 13. szakasza leszögezi, hogy *„az énekeseknek a templomban igazi liturgikus hivataluk van, s azért a nők, minthogy ilyen hivatalt nem tölthetnek be, nem lehetnek a kórus vagy az énekkar tagjai. Ha tehát szoprán vagy alt hangokra van szükség, akkor az egyház ősrégi szokása szerint fiúgyermekeket kell alkalmazni.”* Emellett a szólóéneket teljesen nem tiltja, és bár eszményként a gregoriánt és a klasszikus polifóniát jelöli meg, s megengedi az orgona használatát, s néhány kivétellel az egyéb hangszereseket sem zárja ki kategorikusan. A Motu proprio 15. szakasza szerint *„Kivételes esetben, a kellő határok közt és az idevonatkozó szabályok megtartásával más hangszerek is használhatók, de mindig a püspök külön engedélyével, amint azt a Caeremoniale Episcoporum előírja.”* A 27. szakasz leszögezi, hogy *„Iparkodni kell, – legalább a főbb templomokban – hogy visszaállítsák a régi énekiskolákat (schola cantorum), amint ezt már sok helyen nagyszerű eredménnyel meg is valósították.”*

Az Egyházi Zene-egyesület választmánya 1903. május 16-a után csaknem egy évig nem ült össze, s láttuk, hogy a decemberi zenésmisék elmaradtak. Végül 1904. március 3-án tartottak választmányi ülést, amelynek fő tárgya az Egyesület feloszlása volt. Sey László elnök úgy fogalmazott, hogy az Egyesületnek már addig is nehéz volt a helyzete, *„mert igaz ugyan, hogy egyesek és testületek bőkezű pártolása miatt anyagi krízis közvetlenül nem fenyegetett bennünket, de a pártoló tagok számának folytonos apadása mintha csökkenését jelentené annak az érdeklődésnek, mellyel a város intelligens közönsége kezdetben ezen szép célu egyesület működését kísérte.”*¹¹⁶ A pártoló tagság fogyása valóban szembeütő volt. Míg 1901-ben 102, 1902-ben 100 főből állt a pártoló tagság, 1903 májusában már csak 79 pártolója volt a szervezetnek.¹¹⁷ Ennél fontosabb indokul említik X. Pius pápa enciklikáját, *„mely a nőknek és zenekaroknak közreműködését a székesegyházak kórusain eltiltja. E tilalom leküzdhetetlen akadályokat gördít az egyesület elé [...]”*¹¹⁸

¹¹⁴ Pécsi Figyelő, 1901. december 10. (XXIX. 284.) 4.; Pécsi Napló, 1901. december 10. (X. 286.) 2-3.

¹¹⁵ A pápai megnyilatkozás latin nyelvű szövegének kezdő szavai: „Inter sollicitudines”. Varga László (szerk.): Documenta Musicae Sacrae. A Szent Zene dokumentumai X. Pius pápa Motu propriojától napjainkig. Bibliotheca Liturgica 2. MALEZI, Budapest, 2005. 21-29.

¹¹⁶ JEGYZŐKÖNYV 28.

¹¹⁷ JEGYZŐKÖNYV 12, 19, 27.

¹¹⁸ JEGYZŐKÖNYV 28.

Az 1904. március 23-án tartott rendkívüli közgyűlésre – az alapszabály értelmében – a sajtó útján hívták meg a működő és pártoló tagokat.¹¹⁹ A felhívásban szerepel, hogy a közgyűlés a pápai enciklikára tekintettel akár az Egyesület feloszlását is elhatározhatja. A közgyűlés tárgyának fontossága ellenére mindössze 38 fő részvételét rögzítette a jegyzőkönyv.¹²⁰ A közgyűlésen Bitter Illés mondott nagyhatású beszédet,¹²¹ amelyben hangsúlyozta, hogy „Ezt a válságot nem annyira a nagyközönség részvétlensége idézte elő, amely az utóbbi időben egész természetesen és szükségesnek találta ugyan a zenémisék rendezését, de fölöslegesnek vélte az egyesületnek anyagi támogatását, hanem okozta az az irányzat, mellyel elejétől fogva küzdenünk kellett s amely döntő erőt nyert X. Pius pápának néhány héttel ezelőtt kiadott „*Motu proprio*”-ja által.” A paptanárszerint „Az a tisztelet, mellyel az egyház feje iránt viseltetni tartozunk, nem engedi meg, hogy sok neves zenei kapacitás példájára azon vitatkozzunk, vajjon keresztülvihető-e ezen reform s vajjon nem lesz-e ezen intézkedés az egyházi zene fejlődésére hátrányos; nekünk ma az a föladatunk, hogy megbeszéljük az egyesületnek a pápai enciklika következtében megváltozott helyzetét s hogy határozzunk jövő teendőinkre nézve.” A beszéd „annyira meghatotta az egybegyűlteket, különösen a hölgyeket, hogy az utóbbiak még sirásra is fakadtak.”¹²² A közgyűlés néhány sajnálkozó, illetve az elhunyt alapítókról kegyelettel megemlékező hozzászólás után kimondta az Egyesület feloszlását. Bitter Illés javaslatára a közgyűlés elhatározta, hogy a megszűnő szervezet vagyonát (készpénzmaradvány, bélyegző és kottatár) – az újjáalakulás reményében – a Pécsi Dalárdának adják át.

A Pécsi Egyházi Zene-egyesület feloszlásáról a Pécsi Közlöny csak rövidhírben tudósított,¹²³ a Pécsi Napló azonban hosszabb cikket szentelt neki, kifejezve azon véleményét, hogy „Hát ez a föloszlatás bizony elsietett dolog.”¹²⁴ A cikk beszámolt a bécsi Leo-társaság üléséről. Az idézett szónok, Michele szerint „A pápa körlevelében az instrumentális zenéről elég előzékenyen nyilatkozik és nekünk nem szabad a pápánál rómaibbnak lenni [...]”, a későbbiekben pedig hosszas fejtegetésben relativizálja a rendelkezés nők közreműködését tiltó passzusát.

Miután a Belügyminisztérium a Zene-egyesület feloszlását tudomásul vette és erről Pécs város polgármesterét értesítette,¹²⁵ megtörtént az Egyesület kottatárának, jegyzőkönyveinek, bélyegzőjének és – mindössze 43 fillérenyi – készpénzmaradványának átadása. Az 1904. október 11-én jegyzőkönyvet a Pécsi Egyházi Zene-egyesület részéről Bitter Illés, a Pécsi Dalárda részéről Kiss József és Haksch Lajos írta alá.¹²⁶

¹¹⁹ Pécsi Közlöny, 1904. március 10. (XII. 36.) 6.; Pécsi Napló, 1904. március 10. (XIII. 57.) 2.

¹²⁰ JEGYZŐKÖNYV 29-30.

¹²¹ JEGYZŐKÖNYV 30-31.

¹²² Pécsi Napló, 1904. március 25. (XIII. 70.) 5.

¹²³ Pécsi Közlöny, 1904. március 27. (XII. 41.) 4.

¹²⁴ Pécsi Napló, 1904. március 25. (XIII. 70.) 5-6.

¹²⁵ BM.652511/III.a/1904.

¹²⁶ HU-MNL-BaML-X.56.a.3. A Pécsi Dalárda iratai és kottatára. A Pécsi Dalárda választmányának jegyzőkönyve 1904. jan. 1-től 1906. febr. 28-ig; HU-MNL-BaML-X.56.b.5.4. A Pécsi Dalárda iratai és kottatára. Általános iratok. Egyesülések 1901-1904.

1905-ben még megjelent egy rövid cikk „*Hova lettek a zenés misék*” címmel,¹²⁷ de ez visszhang nélkül maradt, és a téma lekerült a pécsi lapok hasábjairól.

10. Összegzés, lezárás

A Pécsi Egyházi Zene-egyesület története egy olyan világba visz bennünket vissza, ahol az egyházi zene – és általában a zene – sokkal inkább közügy volt, mint napjainkban. Néhány ambiciózus zenekedvelő pécsi polgár képes volt olyan zenei programot hirdetni, amihez nagyon gyorsan sikerült széles támogatói bázist felépíteni egyházi és világi körökből, s a lebonyolításhoz megnyerni a Pécssett állomásozó gyalogezred zenekarát. A program egyik összetevője a zenei forma, a másik összetevője a helyszín kérdése volt.

Dulánszky Nándor püspök és X. Pius pápa ugyanazon elvi alapokon álltak, de Dulánszky céljai sokkal korlátozottabbak voltak annál, mint amit másfél évtizeddel később a Szent Zenével kapcsolatos pápai enciklika előírt. A pécsi püspök a Székesegyházban akart mértékadó, mintául szolgáló egyházzenet létrehozni – a főtemplomban megalkotni az ideált, amely felé mások a lehetőségeikhez mérten törekedhettek. A döntése nem számolta fel a hangszerkíséretes egyházzenet a városban. A probléma gyökere tehát a Székesegyház mint „rendezvényhelyszín”. A zenésmisék pártolói az egyházmegye főtemplomába, ill. a fényes főpásztori szertartások szolgálatába való visszatéréssel rangot akartak adni a zenei formának. A két egymással szemben álló tábor zenei ízlések és elvek mentén jött létre. De nem ízlés és ízlés, ill. elv és elv feszült egymásnak: a „vokál” tábora az elvhez igazította az esztétikum számára elfogadható körét, az „instrumentál” tábora pedig ízléséhez próbált elvi alapokat találni.

Dischka Győző és társai elsősorban a sajtótermékek ügyes használatával érték el céljukat (amit itt láttunk, azt ma media hype-nak neveznénk). De a sikernek további fontos összetevői is voltak: a mozgalom vezéralakjainak társadalmi rangja és kapcsolati tőkéje, az egyházi vezetők megosztottsága és a ceciliánus reformerek megosztottsága. Ha nem a város legbefolyásosabb polgárai kezdeményezték volna a Dulánszky püspök által kialakított rend megbontását, ha nincsenek a szervezők között és a szűkebb támogatói körben klerikusok, ha nincs a regensburgi katalógus és az azt körülvevő értelmezési vita, akkor a zenésmisék rendezőbizottsága nem tudta volna megszerezni az engedélyt a székesegyházi szertartásokon való részvételre.

A kezdeményezés nem tudott hosszú ideig sikeres lenni, már 1902-ben megtörtént a népszerűség-vesztés – vélhetően segélykiáltásnak szánt – nyilvános beismerése. Valószínű, hogy akkor sem alakult volna ez másképp, ha az engedély nem szorítja be a Zene-egyesületet a Cäcilien-Vereins-Catalog adta keretek közé. A Pécsi Egyházi Zene-egyesület Pécs zenéjében nem a sivatag oázisát jelentette, csak egy eleme volt annak a pezsgő kulturális életnek, amit a Pécsi Dalárda, a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete, a Pécsi Nemzeti Színház, a Pécsi Katolikus Kör és más szervezetek rendezvényei színesítettek hétről hétre.

¹²⁷ Pécsi Napló, 1905. június 11. (XIV. 134.) 8.

Az Egyesület kiemelkedő támogatója volt három pécsi pénzügyintézet. A Pécsi Takarékpénztár 1901-ben 200, majd az 1902-1904. években 50-50 koronát adományozott a szervezet céljaira. A Pécsi Kölcsönös Segélyező Egyesület az 1901-1903. években 50-50 korona, a Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár az 1901. és 1903. években 50-50 korona adományt küldött.¹²⁸ Mellettük más piaci szereplő nem vállalt szerepet az Egyesület fenntartásában. A magánadományozók közül kiemelkedik Hetey Sámuel püspök, aki az alapítás évében küldött 200 koronát, majd 1902-ben újabb százat.¹²⁹ Rendszeres támogatója volt a szervezetnek „Discretio”, aki minden évben 30-40 koronával járult hozzá a költségekhez.¹³⁰ Esetenként mások is fizettek a tagdíjon felüli mértékű adományt, de a biztos alapot a pártoló tagságnak kellett volna jelentenie, ez a bázis azonban 1903-ra jelentősen megfogyatkozott, és feltételezhető – bár erre nézve nincs adatunk –, hogy 1904-re a taglétszám tovább csökkent.

Az Egyesület feloszlásának elsődleges okaként Bitter Illés a pápai akarat előtti meghajlást jelölte meg, de mind az utolsó választmányi ülésen, mind az utolsó közgyűlésen szó esett a finanszírozási nehézségekről és a népszerűség-vesztésről. Eközben Európa vezető egyházzenészei egymás után tettek a Motu proprio-ra reagáló, elsősorban a rendelkezés megvalósíthatóságában kételkedő állásfoglalásokat, ezekből a pécsi sajtó is szemlészett.¹³¹ Adja magát a kérdés, hogy az Egyesület vezetői miért nem várták ki, hogy a pápai enciklika nyomán milyen módon alakul át a magyar és európai praxis, ill. ha a Székesegyházban való megmaradást reménytelennek is látták, miért nem próbálták fenntartani a zenészmisék szervezett gyakorlatát a Lyceum templomban. Döntésüket a mozgalmat mindvégig támogató Pécsi Napló is elhamarkodottnak ítélte. Az nyilvánvaló, hogy egy tevékenység nélküli szervezet fenntarthatatlan. A végeredmény azt mutatja, hogy a döntéshozók nem akarták a szervezetet megváltozott célokkal életben tartani, de nem zárható ki az sem, hogy a megfogyatkozott támogatói körrel nem látták értelmét a további küzdelmeknek.

¹²⁸ JEGYZŐKÖNYV 8, 14, 26, 29.

¹²⁹ JEGYZŐKÖNYV 5, 24.

¹³⁰ JEGYZŐKÖNYV 7, 14, 26, 29.

¹³¹ A pápai megnyilatkozás óvatos kritikáiból, ill. a rendelkezés megvalósíthatóságával kapcsolatos kételyekből a pécsi sajtó is szemlészett. Pécsi Napló, 1904. márc. 11. (XII. 58.) 5.

11. A Pécsi Egyházi Zene-egyesület repertoárjának jegyzéke

11.1. Misék

Brosig, Moritz (1815-1887):	Missa in B (vsz. Nr. 6. Op. 39.) (1899)
Filke, Max (1855-1911):	Missa in hon. Beatae Mariae Virginis (Op. 47.) (1902)
Greith, Carl (1828-1887):	Missa in honorem Sancti Josephi (Op. 16.) (1900, 1902)
Greith, Carl (1828-1887)	Missa in D (1901, 1901, 1903)
König, Thaddeus (?-?):	Missa Solemnis in A (vsz. Nr. 5. Op. 12.) (1901, 1902, 1903)
Leitner, Carl August (1837-1904):	Missa in hon. S. Benno (in B) (1901)
Mitterer, Ignaz (1850-1924):	Missa Solemnis in Smi. Cordis Iesu (Op. 70.) (1903)
Nick, Winand (1831-1910):	Dritte Messe (Op. 10.) (1900)
Stehle, Johann Gustav Eduard (1839-1915):	Missa Solemnis (Op. 67.) (1900, 1900, 1903)
Witt, Franz Xaver (1834-1888):	Missa in hon. S. Luciae (Op. 11.) ¹³² (1902)
Zangl, Joseph Gregor (1821-1897):	Sct. Cassian's Messe (Op. 72.) (1900, 1900, 1901, 1902) ¹³³
Zeller, Georg (?-?):	Missa in D (1900, 1901, 1902)

11.2. Motetták

Filke, Max (1855-1911):	Tui sunt caeli (1900, 1901)
Greith, Carl (1828-1887):	Ave Maria (1900, 1901, 1902)
Greith, Carl (1828-1887):	Ecce sacerdos (1900)
Greith, Carl (1828-1887):	Terra tremuit (1900, 1901, 1902, 1903)
Gruber, Josef (1855-1933):	Ascendit Deus (1901, 1903)
Gruber, Josef (1855-1933):	Constitues eos (1901)
Gruber, Josef (1855-1933):	Ecce sacerdos (1900, 1901, 1901, 1901, 1902, 1902, 1903)
Horák, Václav Emanuel (1800-1871):	O Domina (1900)
Hözl, Franz Ser. Thomas (1808-1884):	Haec dies (1900)
Lickl, Johann Georg (1769-1843):	Ave Maria (1899)
Lickl, Johann Georg (1769-1843):	Bone Deus (1899)
Mitterer, Ignaz (1850-1924):	Constitues eos (ex Offertoria in sol. Festis) (1900, 1902)
Mitterer, Ignaz (1850-1924):	Te Deum (1900)
Rotter, Ludwig (1810-1895):	Salve Regina (1900)

¹³² „A polyphon dallamokat eredetileg csak három fűvóhangszer kísérte, csak később írta hozzá Pedross J. a teljes orchester-kíséretet” Pécsi Figyelő, 1902. április 02. (XXX. 75.) 3.

¹³³ 1902-ben csak „ünnepi mise”-ként említik.

Schütky, Franz Josef (1817-1893): Domine, salvum fac regem (1901, 1902, 1903)
Witt, Franz Xaver (1834-1888): Veritas mea (ex Offertoria totius anni) (1900)
Hiányzó offertoriumok: Ascendit Deus (1902); Constitues eos (1903); Tui sunt caeli (1902)

12. Az 1904. évi átadási jegyzőkönyvben szereplő további művek

12.1. Misék

Brosig, Moritz (1815-1887): Missa Solemnis (vsz. Nr. 9. Op. 44.)
Greith, Carl (1828-1887): Missa in honorem Sancti Galli (Op. 24.)
Greith, Carl (1828-1887): Missa Solemnis (Op. 35.)
Witt, Franz Xaver (1834-1888): Missa „Exultet” (Op. 9.)

12.2. Motetták

Mitterer, Ignaz (1850-1924): Terra tremuit
(szerző nélkül) Vocal Offertorien